

# OUD-HOORN

KWARTAALBLAD  
van de VERENIGING „OUD-HOORN”

7e jaargang  
nr. 4  
december 1985



# "Oud-Hoorn"

Artikel 2 der statuten, goedgekeurd bij Koninklijk Besluit van 15 november 1917  
„Het doel der vereeniging is het behouden van de schoonheid en het in herinnering houden van het verleden der stad Hoorn en hare omgeving”

Kwartaalblad van de Vereniging „Oud-Hoorn”.  
Gratis voor leden. Losse nummers, alleen voor leden,  
verkrijgbaar à f 2,— per exemplaar bij het  
verspreidingsadres.

**Bestuur:** J. M. Baltus, voorzitter  
A. de Graaf, vice-voorzitter  
vacature, secretaris  
mw. E. Millenaar, 2e secretaris  
W. L. van der Waal, penningmeester

**leden:** Y. J. Hangelbroek  
H. W. Saaltink  
L. P. M. Hoogeveen (archivaris)  
A. Boezaard  
mw. L. Rensema-Brevet

**Secretariaat:** Postbus 346, 1620 AH HOORN

**Contributie:** f 20,— per jaar, inclusief toezending van het  
kwartaalblad.

Giro 21 44 888 t.n.v. Penningmeester Ver. „Oud-Hoorn”  
Postbus 346  
1620 AH HOORN

## **Redactiecommissie:**

J. L. N. Dijkstra  
R. de Knegt  
H. W. Saaltink  
Femke Uiterwijk  
W. Vingerhoed

## **Redactie-adres:**

J. L. N. Dijkstra  
Rotiusstraat 46  
1624 GC Hoorn, tel. 1 71 17

## **Opgave nieuwe leden en tevens verspreidingsadres:**

C. Koppers  
Botter 39  
1625 DC HOORN  
tel. 3 39 23

## **Archiefdienst Westfriese Gemeenten:**

Het streekarchief is gevestigd in het Stadhuis van Hoorn,  
Nieuwe Steen 1, tel. 3 12 34.

Postadres: Archiefdienst Westfriese Gemeenten  
Postbus 603  
1620 AR HOORN

De studiezaal is geopend van maandag t/m vrijdag van  
9.00-17.00 uur en vanaf februari 1986 iedere eerste en  
derde woensdag van de maand van 19.00-22.00 uur  
(behalve juli en augustus). In januari 1986 is de  
avondopenstelling op 8 en 15 januari. Tussen 12.30 en  
13.30 uur en ná 16.45 uur kunnen geen stukken meer  
worden aangevraagd.

## **Tarieven:**

door het archief verricht onderzoek f 10,25 per half uur;  
fotokopieën f 0,80.

Eigen onderzoek op de studiezaal en het lenen van  
boeken uit de bibliotheek (niet alles wordt uitgeleend) is  
gratis.

## **Westfries Museum:**

Rode Steen 1, Hoorn (tel. 1 55 97).

Geopend: het gehele jaar,  
maandag t/m vrijdag van 11.00-17.00 uur.  
zaterdag en zondag van 14.00-17.00 uur.

Bureau: Achterom 2-4, 1621 KV Hoorn

## **Drukker van dit blad:**

NV Drukkerij Edecea,  
Protonweg 32, Postbus 7, 1620 AA Hoorn

## **Volgend nummer en inleverdatum kopij**

Het volgende nummer (8e jaargang nr. 1) zal verschijnen op 15 maart 1986. U wordt verzocht eventuele kopij voor dit  
nummer uiterlijk 15 februari 1986 in te leveren bij het redactie-adres:

J. L. N. Dijkstra, Rotiusstraat 46, 1624 GC Hoorn, tel. 02290 - 1 71 17.

## **Verantwoording illustraties van dit verschijningsnummer:**

J. M. Baltus, W. L. van der Waal, H. W. v. d. Voet (Grenspalen in Nederland), N. J. Groot, J. L. N. Dijkstra, fa.  
Posthuma.

## **Copyright:**

Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de  
auteur of de redactie van „Oud-Hoorn”.

*Bij de omslagfoto: Huis Grote Noord 50.*

## **Wijziging data avondopenstelling**

Met ingang van *januari 1986* zal de avondopenstelling van de Archiefdienst Westfriese Gemeenten te Hoorn voortaan  
zijn op de **eerste en derde woensdag van de maand**. De studiezaal zal de komende maanden dus op de volgende  
data 's avonds geopend zijn: 8 en 15 januari 1986.

Vanaf begin oktober 1985 is een grotere studiezaal in het souterrain van het Hoornse stadhuis betrokken.

# Bestuursmededelingen

## Secretariaat

Voor de vacante functie van secretaris van het bestuur heeft zich een aantal kandidaten gemeld. In wederzijds overleg zal in de komende maanden worden vastgesteld wie van deze kandidaten zich het meest geschikt en het meest beschikbaar acht en geacht wordt. Tot die tijd wordt het secretariaatswerk zo veel mogelijk door het dagelijks bestuur waargenomen.

## Onderscheidingen

Een jaarlijkse traditie wordt voortgezet. In de najaarsledenvergadering van 23 november j.l. werden weer onderscheidingen uitgereikt aan personen en instellingen die zich dit jaar verdienstelijk hebben gemaakt voor het historisch aanzien van de Hoornse binnenstad.

De erepalm, in de vorm van een gevelschild met opschrift, ging dit jaar naar:

- de aannemingsmij C. Peerdeman en Zn. te Zwaag, voor de restauratie van de huidenpakhuizen aan Dubbele Buurt 34-36;
- maatschap Corlé te Hoorn, voor de restauratie van de Grote Kerk aan het Kerkplein;
- De familie Schweers, voor de restauratie van het Truydemanhuis, Grote Oost 114.

Aan de leden wordt voor het volgend jaar gevraagd opnieuw kandidaten voor deze onderscheiding voor te dragen.

Op de gevelschilden wordt in het kort melding gedaan over historische en bouwkundige bijzonderheden van het desbetreffende pand.

## Bouwkunscursus

De bouwkunscursus 1985 is succesvol afgesloten. De belangstelling ervoor was buitengewoon groot. Ongeveer tachtig liefhebbers meldden zich, van wie er veertig cursisten konden worden geplaatst.



De zondagochtendwandelingen zijn plezierig verlopen met o.a. een bezoek aan het zeventiende- en achttiende-eeuwse interieur van Binnenluiendijk 3, waar eigenaar en esthetisch adviseur van de vereniging, de heer John de

Visser en bestuurslid mevrouw Liesbeth Millenaar kundig en humoristisch de rondgang verzorgden. De tweede morgenwandeling hield o.a. in een bezoek aan het interieur van het voormalig stadhuis onder leiding van VVV-baas Ronald Winkel, die de cursisten tot hoog in de middeleeuwse kap van de Sint-Ceciliakapel voerde. Die dag werd door de firma Schakel & Schrale een excursie verzorgd in de Noorderkerk, waar de restauratie-bezigheden in volle gang zijn. Door de praktijkwandelingen werd de cursus theorie weer op een zinvolle wijze aangevuld. Cursusleider was J. M. Baltus en de perfecte organisatie was weer in handen van A. de Graaf.

## Oud-redactieleden

Het bestuur meende er goed aan te doen een aantal werkers van het eerste uur in dienst van ons kwartaalblad in het zonnetje te zetten. Dit naar aanleiding van hun uittreden uit de redactie.

Voor het geven van een cadeautje als blijk van waardering moet je naar een aanleiding zoeken, en dat is in dat geval eigenlijk niet zo'n positieve gebeurtenis, althans niet in de ogen van het bestuur en de achterblijvende redactieleden. Maar goed, om alleszins acceptabele redenen wensten Leo Hoogeveen, Jan Onstenk, Kees Kuppens en Jack Buiten hun energie in nieuwe taken te steken en plaats te maken voor „nieuw bloed“.

In de najaarsledenvergadering heeft het bestuur namens de leden en de lezers van het kwartaalblad onze dank voor hun inzet en bijdragen voor ons kwaliteitsrijke (zeggen anderen) blad willen bewijzen door de oud-redactieleden een ets van Peter de Rijcke aan te bieden (uiteraard met als onderwerp een historisch stadsbeeld).

## Bezorgers

Tijdens de najaarsledenvergadering zijn meer namen genoemd. Jarenlang al rijden of lopen leden van de vereniging de adressen af van „hun wijk“ om kwartaalbladen te bezorgen of convocaties voor vergaderingen in de bus te doen. Dat is soms een heel karwei en het kost in ieder geval elke keer weer een aantal uren van je vrije tijd. Het gebeurt onbezoldigd en het wordt gedaan in het belang van „OUD-HOORN“. Het bestuur vond het belangrijk om de bezorgers als blijk van waardering voor hun vele werk een geschenkje aan te bieden, een boekwerk met als onderwerp uiteraard iets wat ons allen na aan het hart ligt: restaureren. Leden van „OUD-HOORN“ zijn positief ingestelde mensen: niet slopen maar bewaren voor het nageslacht. Tijdens de najaarsledenvergadering werden de bezorgers met een geschenk bedacht als dank voor hun medewerking.

De bezorgers zijn: W. Vingerhoed, op het West; mevrouw E. de Rooy-Doorgeest, van de Drieboomlaan; J. de Rooy, van de Willemsweg; A. v. d. Kraats, van de Venenlaan; C. S. Hellingman, van de Pieter Floriszstraat; F. Vollmuller, van de Abbingstraat; mevrouw H. J. Blauw van het



Saturnushof; F. O. Schuster, van de Melkweg; mevrouw J. Pieterse-Ensink, te Berkhout; H. J. Starke, van de Oliemolen; mevrouw F. Uiterwijk, van de Venenlaan; J. M. Baltus, op het Grote Oost; C. Koppers, van de Botter; A. de Graaf, van de Eikstraat; G. C. J. Hilgen van Schepenen; J. E. J. Lamers, van de Nassau Dillenburgerstraat; A. Roest, van de Hoeker; R. Piek, van de Kosterstuin en P. L. v. d. Berge, van de Benoninlaan in Blokker.

### Restaureren... hoe zo?

Onder de titel *Restaureren... hoe zo?* is kort geleden een boek verschenen over de praktijk van de Stichting Stadsherstel Hoorn.

In de loop van het inmiddels twaalfjarig bestaan van deze dochterorganisatie van „OUD-HOORN” zijn al weer heel wat eenvoudige maar ook majestueuze monumentale panden en complexen voor sloop of verval behoed en op voorbeeldige wijze gerestaureerd.

In dit boek geeft ons bestuurslid H. W. Saaltink een beschrijving van een aantal buurten in de Hoornse

binnenstad, hoe daar werd geleefd en gewerkt door de eeuwen heen: Stadsherstelman N. J. Groot schetst de praktijk van het restaureren: vernieuwen, consolideren, aangepaste wijziging, enz. Waar kies je voor? Wat is haalbaar? Met medewerking van onze bestuursleden L. Hooegeveen en A. Boezaard worden vervolgens alle door de Stichting Stadsherstel gerestaureerde panden archivalisch, bouwkundig en bouwkunstig besproken, waarbij flink het accent gelegd wordt op het menselijk aspect hierbij. De vaardige pennen van N. J. Groot en H. W. Saaltink staan borg voor een zeer leesbaar, wetenswaardig en zelfs soms anecdotisch geheel. En dat is niet weinig voor een studie over een op het eerste oog misschien droog lijkend onderwerp.

U kunt **Restaureren... hoe zo?**, een waardige opvolger van het kapitale boekwerk *Hoorn-huizen, straten, mensen*, dat Stadsherstel en „OUD-HOORN” enkele jaren geleden samen met de gemeente Hoorn t.g.v. diverse jubilea op de markt brachten, bij uw vereniging tegen een kortingsprijs verkrijgen. Voor u als lid bedraagt de prijs f 12,50. Af te halen bij J. M. Baltus, Grote Oost 98-100 Hoorn, of tijdens „OUD-HOORN”-activiteiten.

## Pieter Jacobsz Crabbendam

R. de Knecht

### *Een ijverig Cargadoor*

Donderdag 26 mei van het jaar 1701. In de vroege ochtend lag het schip op Rouaan van Obbe Jansz te Amsterdam in lading aan de kade. De schipper zelf vertoefde in de herberg Het Schip van Damiaten, nabij de Haringpakkerstoren midden in het drukke havenkwartier. Daar werd hij aangesproken door Gerrit Claesz, schuifevoerder van het Durgerdammerveer, die hem tipte dat koopman Jean Le Charpentier 20 balen peper op zijn lei geschreven had staan die volgens hem voor schipper Jansz bestemd waren.

Men moest natuurlijk geen haring! roepen voor hij in het net zat: het was zaak om de koopwaar nauwlettend in het oog te houden. Nog diezelfde morgen had Obbe Jansz de balen peper opgespoord en wel in de stijgerschuit van dezelfde Gerrit Claesz (of zijn confrater). De schuit lag bij de sluis en het Durgerdammerveer langs de tjalk van de Hoornse schipper Crabbendam, hetgeen niet veel goeds voorspelde. Nog dezelfde dag konden Obbe Jansz en collega-schippers Jacob Seman en Cornelis Draijer constateren dat de peper werd overgeladen in het tjalkschip van Pieter Crabbendam. Dat schipper Lieuve Douwes, die zelf voor Hoorn op Rouaan voer, hierbij een handje hielp, deed het ergste vrezend zodat direct het schippersgilde werd gewaarschuwd.

De volgende dag waren, naast Obbe Jansz en opzichter Jochem Gerritsz, twee overluysen van het Amsterdamse Grootbinnenlantsvaerders Gilde present in de herberg Het Schippershuijs. Opzichter Gerritsz schoot schipper Crabbendam aan: „Schipper Crabbendam wij zijn geresolveert nu na jou schip te gaan, en de lading vandien te inspecteren. Belief je mede te gaan, of sal de knecht ons kunnen helpen en willen visie geven?” De Hoornse schipper was niet direct van zijn stuk gebracht; hij meende dat de knecht hun wel de weg kon wijzen. Hierop togen de opzichter, de overluysen en enkele collega's van Obbe Jansz naar het Durgerdammerveer, waar zij de lading van het schip van

Crabbendam onderzochten. Het schip was bijna volgeladen; naast enige kisten en pakken, een groot vat en een aantal planken lagen er inderdaad omtrent 20 balen peper.

De tjalk van schipper Crabbendam maakte dezelfde dag nog los om richting Hoorn te zeilen. Op verzoek van het gilde werd het achtervolgd door de Amsterdamse schippers Pieter Groot en Evert Hendriksz.

Zaterdagmorgen om drie uur arriveerden zij bij het Hoornse Hop en even later zagen zij de tjalk van Crabbendam vastgemaakt aan het smakschip van schipper Lieuve. De zaak werd in de gaten gehouden. Bij daglicht was goed te zien dat de tjalk nog net zo was volgeladen als te Amsterdam en het bleef langs het boord van het smakschip liggen tot Pieter Crabbendam die zondag zelf in Hoorn was gearriveerd.

Intussen hadden de twee Amsterdammers wat inlichtingen ingewonnen onder het scheepsvolk in het Hoornse schippershuis. Daar werd toegegeven dat de goederen vanuit de tjalk zouden worden overgeladen in het smakschip van Lieuve Douwes en er werd zelfs geen geheim van gemaakt dat Crabbendam zich erop toelagde om bij de Amsterdamse kooplieden vracht te vergaren met bestemming Rouaan en Sint Vallerij. Naast het gewone vrachtloon ontving hij hiervoor een provisie van een stuiver op de gulden.

Terug in Amsterdam werd een en ander nog eens op een rijtje gezet. Een van de schippers wist te melden dat hij op vrijdag 27 mei in de herberg De Twee Valken in de Buijthe Visscherstraat een gesprek overhoord had tussen Lieuve Douwes en Pieter Crabbendam. Douwes had toen geklaagd dat hij niets anders te laden kreeg dan hout, waarop de Hoornse schipper geruststellend had geantwoord dat hij nog 20 balen peper zou krijgen. Er waren meer Amsterdamse schippers bij wie de naam Crabbendam een slechte klank had gekregen omdat deze Hoornaar op de beurs de kooplieden aanklampte en zelfs



langs hun huizen ging om te vragen of ze ook goed voor Frankrijk te verschepen hadden.

Diezelfde meimaand nog had een Amsterdamse koopman bij een schipper geïnformeerd of het schip, dat in Hoorn op Rouaan in lading lag, een goed schip was omdat hij er een partij wol mee te verzenden had.

Een andere schipper wist er van mee te praten. Toen deze het verleden jaar zelf beurtman op St. Vallerij was, had hij Pieter Crabbendam over een partij hennep horen zeggen: „Geeft mij dat goet maer nae Hoorn toe, ik zal wel zorghdragen dat het op de Rouaen wert bestelt”. En op een andere keer, toen hij juist de helft van een partij hout had geladen, had dezelfde schipper meegemaakt dat de andere helft van het hout via Crabbendam naar Hoorn werd verscheept. In die stad moet de vracht op een tjalk richting Frankrijk zijn overgeladen, want in Sint Vallerij kwam hij het hout weer tegen.

Weer een andere schipper kon deze werkwijze bevestigen: deze had een broer die vaak genoeg in de Hoornse haven in lading had gelegen op Frankrijk en uit Amsterdam afkomstige goederen had overgenomen uit het schip van Pieter Crabbendam.

Het Amsterdamse gilde wenste deze vorm van concurrentie zoveel mogelijk te verhinderen. Wie weet hoeveel vracht er al onder de neuzen van de eigen schippers was weggekaapt? De verschillende verklaringen werden op schrift gesteld en men zou zijn recht halen.

Op 27, 29 en 30 september 1701 werd de zaak door de Amsterdamse vierschaar behandeld en Pieter Crabbendam werd uitgenodigd om zich te verweren tegen de beschuldiging van het breken van keuren. Het is echter de vraag of de Amsterdammers wel sterk

stonden in hun zaak. Slechts de in de Calverstraat wonende koopman J. Beton hadden zij bereid gevonden om te verklaren dat hij zich door Crabbendam bedrogen voelde. En dan nog omdat hij in april was wijs gemaakt dat verschillende kooplieden reeds waar bij Crabbendam hadden ingeladen, waarna ook hij vrachtvervoer door de schipper liet verzorgen. Achteraf bleek Beton de eerste te zijn geweest die vracht had laten inschepen.

Dergelijke verklaringen hielden natuurlijk geen steek op een rechtzitting. Te meer niet daar dezelfde koopman Beton verder verklaarde dat Pieter Crabbendam het vorige jaar niet minder dan 20 schepen voor Frankrijk had weten te beladen. Het scheidt het beeld van een slim contactpersoon voor de Hoornse beurtvaart op Frankrijk en een aantal afgunstige Amsterdamse schippers die via hun gilde de concurrent trachten uit te schakelen. Crabbendam verklaarde zich niet ontvankelijk voor de eis en het is niet verwonderlijk dat beide partijen in repliek en dupliek vasthielden aan hun standpunt.

Door een hiaat in de administratie van de vierschaar is de afloop onzeker maar een schikking lijkt aannemelijk: schipper Crabbendam was in bepaalde gevallen wat hard van stapel gelopen maar via de Hoornse veerdienst en lage Hoornse tarieven kon hij, ondanks 5% provisie, concurrerend vervoer aanbieden. Uit het jaarlijks aantal beladen schepen blijkt dat heel wat kooplieden er net zo over dachten.

*Bronnen:*

*Oud Archief Hoorn bergnr. 2567. Stukken betreffende Handel en scheepvaart.*

*Oud Archief Amsterdam NA 6865. Verklaringen voor notaris G. Schoonderwoert, Minuutacten nrs. 137-140, 151.*

## Activiteiten 1985

### *Kerkmeijer- de Regtstichting*

Het afgelopen jaar moesten wij afscheid nemen van onze regenten de Heren Buischool en Wiese. Volgens de regel van de statuten dienden zij af te treden als regent bij het bereiken van de leeftijd van 75 jaar. Weinig vermoedden wij, dat het een afscheid voor immer zou zijn. Drs. W. F. G. Wiese ontviel ons op 1 januari 1985 en Mr. D. H. Buischool overleed op 1 oktober 1985. Hun arbeid voor het fonds zullen wij dankbaar blijven gedenken.

Diverse aanvragen om financiële steun werden ontvangen en in behandeling genomen. Zo serieus mogelijk werden de belangen van de Stichting en die van de aanvragers tegen elkaar afgewogen. Hulp mocht worden verleend om lopende projecten op een historisch verantwoorde wijze te voltooien. Dank zij de medewerking van de Stichting kon in de achtertuin van het Westfries Museum een opstelling plaats vinden van een 18e-eeuwse gevelversiering afkomstig van het in 1931 gesloopte buitenhuis van de familie Van Foreest. Dit monumentale pand moest toen wijken voor de bouw van het Sint Jans Gasthuis aan de Koepoortsweg. Gelukkig wist de onvermoeibare Heer Kerkmeijer het gevelfragment te redden uit de puinbak. Het bleef in stukken en brokken opgeslagen bij het Westfries Museum. Een initiatief begonnen door de Heer W. A. Braasem en voortgezet door de huidige directeur de Heer R. J. Spruit heeft ertoe geleid dat het stuk thans weer in volle glorie, compleet

en vakkundig in elkaar gezet, een waardige afsluiting vormt van de achterzijde van de tuin.

In het kerkgebouw van de Evangelisch-Lutherse Gemeente aan de Ramen 4 te Hoorn, diende de totaal verouderde verwarming met losse gaskachels te worden vervangen. Dank zij medewerking van de Stichting kon dit zodanig gebeuren dat aan het fraaie rococo-interieur geen enkele schade werd toegebracht. Ook aan het in de juiste kleuren verven van het kerkgebouw werd de nodige aandacht besteed door het verlenen van een bijdrage. De Stichting Stadsplan Hoorn, Anno 1650 mocht zeker op de aandacht van het bestuur van het fonds rekenen. Een verzoek om een bijdrage in de kosten van voltooiing van de maquette van Hoorn 1650 werd gaarne gehonoreerd. Ontelbare kostelijke vrijetijdsuren zijn in dit werk gestoken en het voltooide geheel zal straks de activiteiten in de gerestaureerde Noorderkerk stellig bevorderen.

Regenten besloten ook een bijdrage te verlenen in de kosten van herstel van het desolate hekwerk rond het Dalplantsoen. Reeds eerder werd meebetaald aan herstel, in 1963. Het almachtige snelverkeer, dat nog immer de Hoornse Binnenstad teistert heeft van het hekwerk helaas niet veel heel gelaten. Jammer genoeg zijn van gemeentelijke zijde ook thans geen behoorlijke garanties verkregen, dat het hekwerk afdoende zal worden beschermd tegen autogeweld. Niets doen kan echter

gemakkelijk leiden tot een slooppartij van bomen, gras en bloemen en het „scheppen” van een parkeerplaats. Voor zegge en schrijve zes auto's is al een deel van de tuin met waardevol groen opgeofferd. Ten aanzien van de Binnenstad gelden nog steeds als hoogste prioriteiten: uitlaatgassen, motorgebruik en tijdens het weekeinde een gewenste snelheid van 90 km. per uur in het „rondje”.



Wanneer de besprekingen in goede orde verlopen zal nog financiële medewerking worden verleend aan herstel van de Consistoriekamer van de Noorderkerk, aan de hoognodige restauratie van de friezen van de Bossuizen aan de Slapershaven en aan het behoud van de 19e-eeuwse bouwelementen van de Grote Kerk aan het Kerkplein.

Zo wordt getracht in overeenstemming met de doelstellingen die de Heer J. C. Kerkmeijer voor ogen stonden, aan diverse waardevolle historische zaken mede te werken door het verlenen van een ondersteunende bijdragen. Een bijdrage Uwerzijds aan het fonds is zeer welkom. Zeker nu het komende jaar de dertigste sterfdag van de grote voorvechter van de Hoornse historische schoonheid mag worden herdacht.

U kunt er op rekenen dat regenten nog vervuld zijn, meer dan ooit van dezelfde idealen als de naamgever van het fonds en niet minder van die van zijn echtgenote. Leest U ook in dit verband het nimmer geëvenaarde „in memoriam” na van de Heer Mulder, oud-conservator van het Westfries Museum, geplaatst in ons ledenblad van april 1981.

*A. de Graaf, regent-secretaris van de Kerkmeijer-de Regtstichting.*

## Een Latijnse tekst op een gevel in Hoorn

*J. van der Harst*

Bene que latuit, bene vixit. Vertaling in Prisma, Latijns Citatenboek, nr. 155, blz. 20: Gelukkig heeft geleefd, die goed verborgen is geweest.

Uitvoeriger in hetzelfde boek, nr. 238, blz. 27: Crede mihi, bene qui latuit, bene vixit; et intra fortunam debet quisque manere suam. Vertaling: Geloof mij, wie onopvallend leefde, heeft gelukkig geleefd; en ieder moet blijven binnen zijn eigen sfeer.

De Latijnse tekst is van de Romeinse dichter Ovidius (Tristia 3, 4, 25). Ovidius leefde van 43 voor Christus tot ongeveer 18 na Christus. Bij de Atheense wijsgeer Epicurus (342-270 voor Christus) vindt men dezelfde gedachte: lathe biosas = leef in het verborgene. Volgens Epicurus is het hoogste goed genot, ook bestaande in rust; geestelijk genot staat hoger dan lichamelijk genot en de wijze onthoudt zich van alle genietingen die later verdriet kunnen veroorzaken (Dr. J. W. Fuchs, Klassiek Vademecum, blz. 75).

De bewoner van het huis zal dus als rustige burger geleefd hebben en in zijn jeugd wel leerling zijn geweest op een Latijnse school, misschien wel op die in Hoorn, die tot 1868 heeft bestaan. Op 15 juli 1867 telde deze school slechts acht leerlingen! Op 15 november 1868 werd de Hoornse HBS geopend. Er werden, naast 24 andere leerlingen, 6 „Latinisten”, afkomstig van de Latijnse school, ingeschreven. Bij raadsbesluit van 28 mei 1878 werd de afdeling oude talen, die nog drie leerlingen telde, opgeheven. (Zie: 100 jaar in Hoorn 1868-1968, blz. 8 en 9, honderdjarig bestaan HBS/Westfries Lyceum). Pas met ingang van 1 september 1948 kon men weer op een school in Hoorn Latijn en Grieks leren en wel in de afdeling gemeentelijk gymnasium van het Westfries

Lyceum. Thans worden deze twee talen onderwezen aan de RSG West-Friesland en de Scholengemeenschap Werenfridus.

Mevr. Uiterwijk, die ons bovengenoemde Latijnse tekst toonde op een lezing in de herfst van 1984, liet ons ook een gevelsteen zien met een beeldje van een niet geblinddoekte vrouw met een grote sluier\*. Dit beeldje zou misschien een voorstelling van Fortuna zijn. In Prisma, Mythologisch woordenboek, staat op blz. 109: Fortuna. Attributen: hoorn van overvloed, roer, bal, rad, blinddoek. Ik betwijfel derhalve of het beeldje Fortuna voorstelt. Misschien is het wel een afbeelding van een saltatrix, een danseres die behoorde tot een zeer talrijke stand van vrouwen in het oude Griekenland en Italië. Zij dansten bij grote maaltijden en feesten om de gasten te vermaken. Zij waren bijna altijd voorzien van een grote, doorzichtige sluier, die zij in sierlijke plooiën rondom hun lichaam droegen. Zij komen vaak voor op muurschilderingen in Pompeji. (Rich/Chéruef Dictionnaire des antiquités romaines et grecques, blz. 551).

\* (Zie artikel N. G. Hauwert, blz 98. red.)





# De scheepvaart van Hoorn

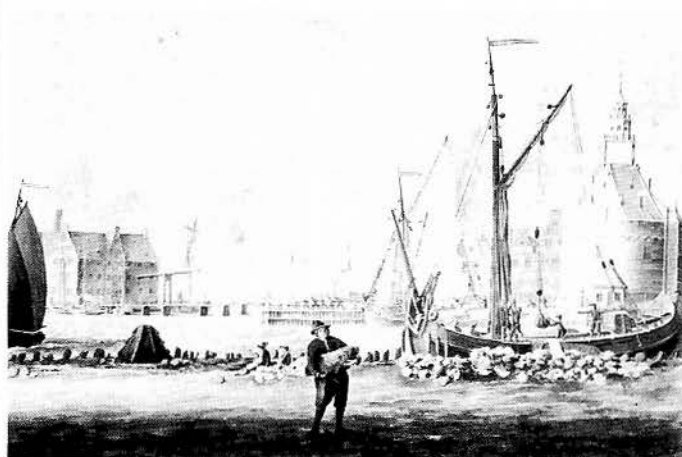
R. de Knegt

*De geregelde vaart op Rouaen en Sint Vallerij. (1)*

Nadat in de vorige afleveringen aandacht is besteed aan de beurtvaart binnen de Republiek, lijkt het nu tijd om de blik eens over de landsgrenzen te richten en stil te staan bij de gereguleerde vaart op het buitenland. In de periode van politieke ontspanning was bijvoorbeeld de handel met Frankrijk beslist niet onaanzienlijk en met name de nabij de Seinemonding gelegen havens Rouen en St. Vallerij waren belangrijk. Net als andere Hollandse steden trachtte Hoorn door middel van geregelde vaart en vaste relaties een aandeel in dit handelsverkeer te bemachtigen.

## Een nieuwe veerdienst

In de zomer van 1670 werd door de Hoornse vroedschap gunstig geoordeeld over een rekest tot het instellen van een geregelde beurtveer op Frankrijk. (2) De Hoornse kooplieden Gerbrand Opperdoes en Pieter Hemsz c.s. verkregen het alleenrecht voor deze veerdienst en de stad stelde een flink erf beschikbaar op het Oostereiland, naast de pakhuizen van koopman Cornelis Schuijt. Bovendien werd deze „Rouaens kaai” geschikt gemaakt om als loswal te dienen, werd de haven plaatselijk op diepte gebracht en gezorgd voor nieuwe bestrating. Weldra verzezen er pakhuizen.



*Een beurtvaarder, tekening van P. Blauw, 1802, Coll. W. F. Museum.*

Men zou denken dat de omstandigheden gunstig waren om deze tak van scheepvaart tot bloei te doen komen, maar dit bleek niet het geval te zijn. Het schijnt dat de zaak al vrij spoedig in het slop raakte en op niets uitliep. De oorzaak voor deze mislukking werd destijds gezocht in een onevenwichtig tarievenstelsel waardoor het verzenden van koopmansgoederen vaak duurder was dan bij concurrerende veerdiensten, zoals die van Rotterdam en Amsterdam. Daarnaast werd gewezen op het feit dat de initiatiefnemers onvoldoende relaties hadden met juist die kooplieden die doorgaans de meeste waren naar Frankrijk lieten verzenden. (3)

In 1683 werd door een andere groep kooplieden opnieuw een poging ondernomen om de veerdienst op Frankrijk van de grond krijgen. De club rond oud-burgemeester Joan Hooghtwoud, koopman Wijnandt Kloppenburgh en koopman Pieter Bos liet haar verzoekschrift vergezeld gaan van een uitvoerige tarievenlijst. Nadrukkelijk stelden

zij dat, om kans van slagen te hebben, de tarieven lager dienden te zijn dan elders. Ten einde de fouten van het verleden te vermijden, werd een speciaal „Makelaar voor de stad” aangesteld in de persoon van Pieter Crabbendam. Deze Hoornaar, die werd aangeduid als „cargadoir, opsiender en dirigeerder der laedingen”, had een goede reputatie vanwege zijn connecties met verschillende Amsterdamse kooplieden en vanwege het feit dat hij al veel scheepsladingen naar Frankrijk had weten te verzenden. Over de persoon van Pieter Jacobsz Crabbendam is niet veel meer bekend dan dat hij in maart 1690 zelf schipper werd in het Rijnschippers Gilde; over zijn werkwijze wordt elders in deze aflevering een en ander uit de doeken gedaan.

## Bloeiperiode

In 1700 liepen de zaken bij de veerdienst voorspoedig. De scheepvaart op Frankrijk werd belangrijk genoeg geacht om als „Rouaans Kaaigeld” apart in de havengeldrekeningen te worden vermeld. Bij een eerste aanblik krijgt men niet bepaald de indruk dat het gaat om een omvangrijke tak van scheepvaart. Het geldbedrag dat jaarlijks werd geïnd bedroeg slechts enkele tientallen guldens. Dit gaf zeker geen grote verlichting in de kosten van havenonderhoud maar was dan ook het gevolg van een aantrekkelijk laag tarief van 1 stuiver per last. (4) Het tarief was zó voordelig dat andere schepen, in een poging om het algemene havengeldtarief te ontlopen, aan de Rouaans Kaai trachtten te meren. Dit leidde wel eens tot onenigheid. Het vrachtvervoer geschiedde in het algemeen met schepen van beperkte omvang. Gemiddeld hadden de schepen een grootte van 20 tot 30 lasten, met een enkele uitschieter naar boven tot 40 lasten of meer. In de havenrekeningen wordt in de aanhef gerept van „Smak en Boeierschepen” doch dit dient opgevat te worden als algemene aanduiding voor verschillende min of meer gelijkwaardige schepen met een hoog boeisel. In de rekeningen zelf komt de Boeier niet voor. Vermeld worden Smakken, Tjalken en ook wel Galjoetschepen, terwijl we rond het midden van de achttiende eeuw een enkel Kofschip aantreffen. (De Kof was dan ook iets later tot ontwikkeling gekomen).

Het aantal schepen dat jaarlijks in de Hoornse haven op Frankrijk voer, is voor hedendaagse begrippen niet bepaald spectaculair te noemen. Het bleef beperkt tot 25 schepen of minder en het totaal aan verscheepte lading steeg slechts een enkele maal tot rond de 500 lasten. In de grafiek kunnen we tevens zien dat deze handel in feite slechts een korte periode van bloei heeft gekend en dat zij zeer gevoelig was voor oorlogssituaties. In het begin van de achttiende eeuw werd de vaart verstoord door de Spaanse Successieoorlog (1701-1713), zoals dit ook in de havenrekeningen wordt vermeld. Reeds in de veertiger



jaren werd het gemiddelde niveau van de handel lager, om in 1749 abrupt te eindigen. In dat jaar was het de Oostenrijkse Successieoorlog (1740-1748) die de handel verstoortte: de vaart van Hoorn op Rouen en St. Vallerij ging ten gronde om zich niet meer te herstellen. Vergelijken we de aantallen schepen die jaarlijks vastmaakten aan de Rouaanse Kaai met de overige kleinere schepen tot en met 40 last, zoals die in de havenrekeningen voorkomen, dan wekt dit de indruk dat Frankrijk een zeer voorname plaats innam. (Zie grafiek). Tevens zien we uit deze rekeningen dat, met het afnemen van de vaart op Frankrijk, de overige kleinere scheepvaart toenam: uiteraard zochten de schippers elders emplooi voor hun schepen. Tegen het einde van de achttiende eeuw zou de kleinere scheepvaart zelfs kortstondig sterk toenemen, maar we zullen niet ingaan op de factoren die toen een rol speelden. Bij het interpreteren van bovengenoemde indruk uit de grafiek is enige voorzichtigheid wel op zijn plaats. Ten eeste betreft het kleine aantallen schepen waardoor het toeval een rol kan spelen. Ten tweede geven de stadsrekeningen geen volledig zicht op de scheepvaart. Ten einde handel en scheepvaart zo veel mogelijk te stimuleren waren schepen slechts eenmaal per jaar het havengeld verschuldigd. Een beperkt aantal schepen, dat vanwege een korte vaarroute meermalen per jaar de haven bezocht, wordt hierdoor slechts eenmaal meegeteld. Wellicht is het verschil tussen het jaarlijks aantal ladende schepen en het aantal bij de handel betrokken schepen gering, maar het is reden genoeg om de scheepvaart nader te onderzoeken.

### De scheepvaart nader bekeken

De Last- en Veilgeldrekeningen (5) vormen een bron die mogelijkheden biedt voor nader onderzoek. Het betreft de registratie van twee heffingen die aanvankelijk waren bedoeld om de bescherming van de scheepvaart te bekostigen. Volledigheidshalve dient te worden vermeld dat ook deze bron beperkingen heeft. Niet alleen golden ook hier zekere vrijstellingen maar ook loopt de rekening over een kalenderjaar waardoor vergelijking met het havengeld, dat een boekjaar had van pasen tot pasen, slechts beperkt mogelijk is. Ernstiger is dat er slechts een Last- en Veilgeldrekening bewaard is gebleven.

### SCHEEPVAARTVERKEER TUSSEN HOORN EN EUROPESE HAVENS, 1722

<i>haven of land</i>	<i>naar Hoorn</i>	<i>van Hoorn</i>
Hamburg (Nd Duitsl )	55	6
Jaa (Nd Duitsl )	5	3
Weser (Nd. Duitsl )	4	1
Norden (Nd Duitsl )	1	
Klein Oost (Nd. Duitsl )		1
Oosten (Oostzee)		1
Koningsbergen (Oostzee)	2	
Noorwegen	7	1
Frankrijk	1	17
Portugal	1	
onbekend		1
<b>totaal</b>	<b>76</b>	<b>31</b>

*bron Last- en Veilgeldrekening Hoorn, 1722*

De havengeldrekening van 1721/1722 vermeldt 14 schepen in het Rouaans Kaaigeld en 1 schip onder de 40 lasten in het gewone havengeld. Voor het jaar 1722/1723 worden respectievelijk 15 schepen en 1 schip opgegeven. Een blik in de Last- en Veilgeldrekening leert

ons dat de met kleinere schepen bedreven scheepvaart aanmerkelijk groter moet zijn geweest. Een groot aantal schepen voer van Hamburg op deze stad, een gegeven dat wellicht een andere keer onder de loupe kan worden genomen. In dit artikel zullen we ons beperken tot de vraag waaraan de handel op Frankrijk haar gewicht te danken had. De vermelde 17 scheepjes waren immers belangrijk genoeg om in een aparte rubriek in de rekeningen te worden opgetekend.

### De handelsstroom naar Frankrijk

De Last- en Veilgeldrekening geeft in de vorm van een tamelijk dik schrift een bijna eindeloze opsomming van arriverende en vertrekkende schepen en van ter verzending aangeboden partijen goederen. Helaas is slechts een van deze uitvoerige overzichten van de handel bewaard gebleven want deze rijke bron is de moeite van de aandacht waard.

Onmiddellijk valt op dat het merendeel van de aangeboden vracht naar Rouaen of St. Vallerij dient te worden verscheept. Het ging daarbij om diverse partijen goederen en grondstoffen, die via vertegenwoordiging werden aangeboden. Vandaar dat het soms lang duurde eer een schip was volgeladen.

Nemen we schipper Hendrik Dircksz uit Heerenveen als voorbeeld, dan lezen we dat hij op 7 maart zijn eerste vracht kreeg aangeboden. Daarna volgden met tussenpozen van enkele dagen tot een week nog twaalf vrachtjes tot zijn schip van 18 lasten op 23 mei blijkbaar voldoende geladen was: hij betaalt het lastgeld en vertrekt.

Later in het jaar treffen we dezelfde schipper weer in de rekening. Het lukt hem dan om zijn schip in drie weken tijds beladen te krijgen. Toch was het niet uitzonderlijk wanneer een schip enkele maanden aan de kade lag. De aangeboden vracht bestond veelal uit kleine partijen waardevolle goederen waardoor duidelijk wordt hoe belangrijk deze handel was. De voor het jaar 1722 vermelde 17 schepen vervoerden te zamen een waarde van f 143.420 naar Frankrijk, hetgeen te vergelijken is met de ladingswaarde van een niet al te forse Oostindiëvaarder!

Waaruit bestaat dit enorme bedrag? De rekening biedt de mogelijkheid om de goederen naar soort te rangschikken zodat hiervan een overzicht te geven is. Helaas is het ondoenlijk om ook naar het volume te kijken. Van veel goederen is weliswaar ook het gewicht of de kwantiteit opgegeven, maar te vaak is dit niet of te onduidelijk gedaan. Een eenheid als een „vat“ of een „zak“ kan zowel enkele tientallen als enkele honderden ponden betekenen. Het overzicht blijft dus beperkt en geeft slechts een rangschikking naar waarde, waarbij gelijksoortige waren gegroepeerd zijn. Er is van afgezien om een nader onderscheid te maken naar grondstoffen en producten omdat een groot gedeelte bestaat uit bewerkte stoffen of halffabrikaten, die op hun beurt verder bewerkt moesten worden. (Zie tabel).

Opvallend is de grote hoeveelheid textielwaren die naar Frankrijk werd verscheept. Het bedrag f 46.984 (bijna eenderde van het totaal) bestaat hoofdzakelijk uit wol (f 16.590) en garens (f 21.798). Onder textielwaren zijn hier ook begrepen de verschillende soorten haar, die vermoedelijk grondstof waren voor de vervaardiging van stoffen, tapijten en dergelijke en wellicht ook voor pruiken. Hier vallen namelijk onder „scheerhaar“

(schapewol, f 1.146), koehaar (f 490), paardehaar (f 378), geitewol (f 281) en niet nader gespecificeerd haar (f 35). Zouden we het begrip textielwaren wat ruimer opvatten en ook de aanverwante grondstoffen erbij betrekken, dan komen we tot een nog ruimer aandeel in het totaal. De categorie chemicaliën (f 24.807) zal gedeeltelijk tot de grondstoffen voor de textielnijverheid kunnen worden gerekend: „verwerij”, meekrap, mulle (.), indigo en blauwsel zijn samen f 6.000 waard. Hetzelfde geldt voor het verfhout (tisset-, zapan- en campechihout, samen f 1.249) en de spoelpennen (f 376) horen hier wellicht ook bij. Walvisbaarden en baleinen (f 24.638) werden onder meer veel gebruikt voor corsetten en hoepelrokken, die tijdens de achttiende eeuw in zwang waren. Ruw geschat komen we dan op de helft van de totale waarde van hetgeen werd vervoerd. Textiel nam een wel zeer dominerende plaats in.

Andere belangrijke groepen artikelen waren huiden, bont en leer (samen f 20.508) en metalen en metaalwaren (samen f 11.702).

Vanuit Frankrijk kwam in 1722 veel minder naar Hoorn toe. Het voornaamste artikel was zout.

Het gaat niet altijd om de kwantiteit maar ook om de kwaliteit van de verhandelde waar. De Hoornse scheepvaart van de eerste helft van de achttiende eeuw is hier een goed voorbeeld van: de 17 schepen vervoerden een lading die veel kostbaarder was dan hetgeen meer dan 55 schepen vanuit Duitse havens konden aanvoeren.

#### UITVOER VAN HOORN NAAR FRANKRIJK \*) IN 1722, VERDEELD NAAR WAARDE

grondstof of product	waarde in gldns**)	procentueel***)
textielwaren	f 46.984	32,8% (32,2%)
chemicaliën	- 24.807	17,3 (17 )
baarden en baleinen	- 24.638	17,2 (16,9 )
huiden, pelzen, leer	- 20.508	14,3 (14 )
metalen, metaalwaren	- 11.702	8,2 ( 8 )
diverse producten	- 4.886	3,4 ( 3,3 )
levensmiddelen	- 4.273	3 ( 2,9 )
olifantstanden	- 3.118	2,2 ( 2,1 )
hout	- 1.670	1,2 ( 1,1 )
veren	- 458	0,3 ( 0,3 )
spoelpennen	376	0,3 ( 0,3 )
<b>totaal</b>	<b>f 143.420</b>	<b>100,0% (98,2%)</b>

bron: Last- en Veilgeldrekening Hoorn, 1722

- \*) Naast Rouaan en St. Vallery wordt nog een lading van f 400 klaphout (= gekloofd ekehout voor duigen) vermeld voor Bordeaux.
- \*\*) Bedragen in ponden Vlaams zijn omgerekend, waarbij 1 pond = 6 guldens (Van Gelder, De Nederlandse munten, p. 267)
- \*\*\*) De percentages zijn afgerond op tienden van procenten. Tussen haakjes staan percentages van de gehele uitvoer (naar Franse en andere havens samen).

(1) Dit is grotendeels gebaseerd op de scriptie „Haven en scheepvaart van Hoorn in de 17e en 18e eeuw. Enkele aspecten van de economische achteruitgang”, van de hand van de schrijver van dit artikel.

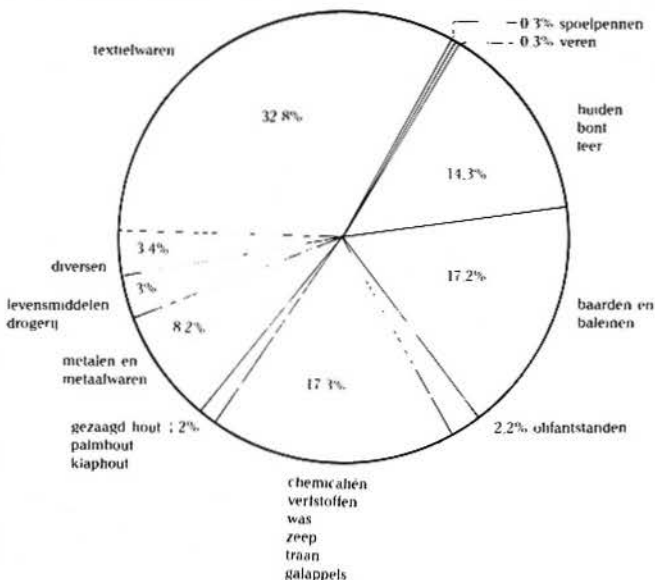
(2) Oud Archief Hoorn bergnr. 140. Resolutiën van Burgemeesteren en Vroedschappen, 6 juni 1670.

(3) OAH bergnr. 2567. Stukken betreffende handel en scheepvaart. Request tot een veer op Rouaen (enz.), 1683.

(4) OAH bergnrs. 2577, 2578. Havengeldrekeningen 1700-1749.

(5) OAH bergnr. 1933. Register van ontvangst van Last- en Veilgeld, 1722.

#### HOORNSE HAVEN: UITVOER NAAR FRANKRIJK 1722, VERDEELD NAAR WAARDE



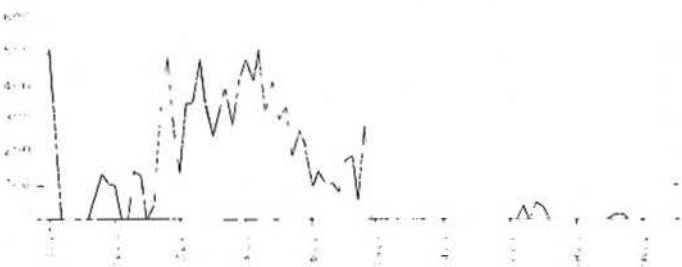
diversen : kramen, swijneborstels, houtwerk, boeken (blauw) papier, pijpen, aardewerk, knopen, kurk, 2 rokken i japon, schaatsen, acia, coventen?

textielwaren : haar, wol, katoen, garen, linnen, drogette (bewaterd) Venetiaans zijde

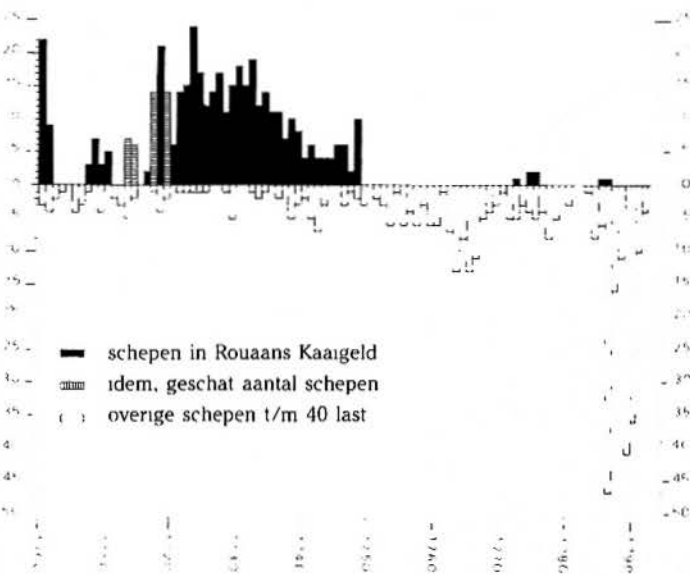
en

Bron: Last- en Veilgeldrekening 1722, Hoorn.

#### JAARLIJKS AANTAL LASTEN, ROUAANSE KAAI



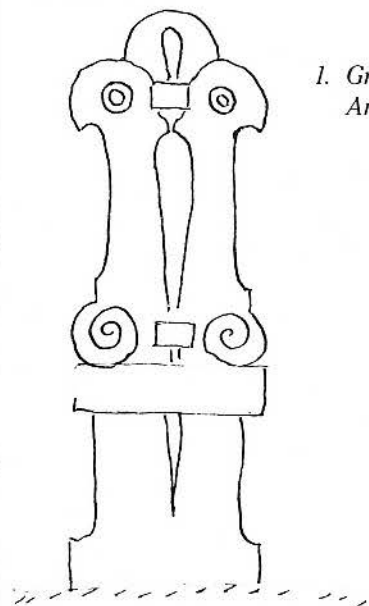
#### JAARLIJKS AANTAL KLEINERE SCHEPEN IN ROUAANS KAAIGELD EN HAVENGELDRERENINGEN



Bronnen: Rouaans Kaai en Havengeldrekeningen, Hoorn

## Merkwaardigheden en minder bekende aspecten van het historische Hoorn

Het begon met een historisch grenspaaltje in de Nieuwsteeg, daarna werd het stenen paaltje op de hoek van de Grote Havensteeg en de Rode Steen ter sprake gebracht. Vervolgens kwam het stoeppaaltje bij een oud grachtje in beeld (vorige aflevering) en werd er bericht over die merkwaardige grenspaal in de tuin van de Nieuwendam 9, een paal die vroeger aan de straat zelf heeft gestaan.



1. Grenssteen scheiding bannen Andijk-Bovenkarspel

Niet zo deskundig op het gebied van de grens- en andersoortige palen, was ik blij wat nieuwe informatie hierover binnen te krijgen. Van de heer N. J. Groot, oud-directeur Openbare Werken van de gemeente Hoorn ontving ik een tekening van een grenssteen op de scheiding van de bannen Andijk-Bovenkarspel staande aan "De veer" (zie illustratie). Nog meer gegevens zijn te vinden in het boek van T. Brouwer: *Grenspalen in Nederland*; Zutphen, 1978. Daarin treffen we tot onze verbazing afbeeldingen van een grenssteen van de voormalige buitenplaats De Rijp te Bloemendaal, die als de bekende twee druppels water lijkt op het stoepaaltje aan het Munnickenveld (oplossing prijsvraag, zie hierna).



2. Foto uit grenspalen in Nederland

Dat wil zeggen wat het bovenstuk aangaat; het onderstuk van dat Bloemendaalse steentje lijkt weer „sprekend” op het paaltje in de Nieuwsteeg! Wonderlijk, wonderlijk. En alsof dat niet genoeg is, staat in dit boek ook nog een afbeelding van een grenssteen van het vroegere landgoed Sorghvliet te Bloemendaal afgedrukt die weer een tweelingbroertje is van de Nieuwendamsteen! Beide stenen staan nu langs de oprijlaan van het gemeentehuis te Bloemendaal. Kennelijk werden deze grens- stoep of banpalen ook in serie gemaakt en hebben wij te maken met zeldzame overlevende van waar er vroeger zeer vele geweest moeten zijn. Weet u meer van deze materie af, dan graag een berichtje aan ondergetekende.



3. Foto uit Grenspalen in Nederland

Nu de prijsvraag van de vorige keer, De goede inzenders waren: mevrouw Schouten, Kerkewagen 19, de heer J. A. Semeyn, Van Beyerenstraat 63, R. Mantel, Metselaarstraat 13, mevrouw W. Smit, Venenlaan 86. De teerling werd geworpen en het lot wees de heer Semeyn als prijswinnaar aan. Deze ontvangt een dezer dagen een monumentaal boekwerkje. De oplossing is:  
Foto 3: grenspaaltje nabij het Claes Stapels hofje op het Munnickenveld;

Foto 4: puntgevel in de Slijksteeg, met opschrift: „Bergplaats van Gedistilleerd met doorlopend Crediet van Otter's Wijn- en Cognac-handel Kad. Sectie B. no. 86. Uit dit opschrift valt op te maken dat men in dit pand op „de pof” sterke drank kon halen; men hoefde dus niet handje-contantje te betalen;

Foto 5: theehuisje aan de Spoorsingel; hoort bij perceel Koepoortsweg 5;

Foto 6: borstbeeld van Elias Koster (1881-1945) op de hoek van Noorderplantsoen en Veemarkt, kijkend in de richting van de Veemarkt, begrijpelijk want hij heeft zijn beste krachten gewijd aan de verbetering van de georganiseerde veeteelt.

De nieuwe prijsvraag:

1a en 1b. Zien we hier een planterswoning in South-Carolina of bevinden wij ons in tempo doeloe? Waar in Hoorn, deze unieke gevel?

2. Een brede gevel, zeldzaam in Hoorn; metselwerk met zogenaemde spaarvelden (die ook aanwezig waren in het helaas gesloopte voormalige Hopgebouw aan het Kerkplein). Hartje binnenstad, maar waar precies?



3. Een dakkapel met een eigenaardige constructie erop. Om een lantaarn aan te hangen? Een hijsinstallatie? De geleerden zijn het daar nog niet over eens. Maar weet u waar deze bijzonderheid te zien is? Om te helpen: tussen Breed en Kuil!

4. Aan de Dubbele Buurt is pas een fabrieksschoorsteen gesloopt. Is dit de enig overgebleven pijp nog in Hoornse binnenstad? En waar piept hij tussen de daken omhoog?

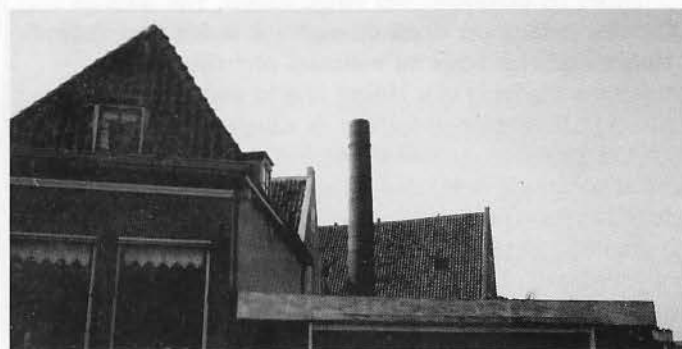
5. Voor de kenners een makkie: een enige tijd geleden gemaakte opname (afkomstig van de fa. Posthuma. Grote Oost) van een rijtje onbewoonbaar verklaarde woningen in een smal straatje. Nu keurig gerenoveerd met behoud van het oude aanzien. Herkent u de plek?



2. Brede fabrieksgevel met spaarvelden



3. Dakkapel met hijsconstructie



4. Schoorsteenpijp



5. Steegje met huizen



1b Balkongevel

Oplossing graag naar J. M. Baltus, Grote Oost 98-100 (schriftelijk). Kunt u wat meer vertellen over de afbeeldingen? Graag lezen we dat. Onder de goede inzenders wordt weer een prijs verloot.

In Hoorn zijn weinig straten vernoemd naar bekende persoonlijkheden. Deze straten bevinden zich hoofdzakelijk in het oude stadsgedeelte. Het is een vaststaand gegeven nooit straatnamen te vernoemen naar nog in leven zijnde personen. Een uitzondering hierop zijn de leden van het koninklijk huis.

Te beginnen met dit artikel wil ik trachten de desbetreffende straatnamen toe te lichten. Hiervoor neem ik een willekeurige greep en begin met de DR. C. J. K. VAN AALSTWEG.

Deze weg loopt vanaf het Keern naar de Geldelozeweg. Aan deze weg zijn voornamelijk ondernemingen gevestigd. Bij de Geldelozeweg is in 1976 de weg ontsloten en zijn daar fraaie bungalows verzezen. In de vijftiger jaren projecteerde men op het daar in aanleg zijnde industrieterrein een weg die door haar verloop geen samenhang met andere buurten kreeg. De gemeentearchivaris adviseerde op 9 december 1954 deze weg te noemen naar een belangrijke man op het gebied van het industriële en commerciële leven. Men vermoedde dat de weg een hartader zou worden voor een moderne industriewijk. Vermoedens komen niet altijd uit. Er was toen nog geen Hoorn 80.

De archivaris schreef het volgende:

„Het verleden van onze stad levert m.b.t. de vroeg kapitalistische productie wel enige namen van althans plaatselijk belang op, doch op eigenlijk industrieel gebied is Hoorn's geschiedenis nu eenmaal niet rijk. Uit de handelsgeschiedenis van Hoorn zijn in ander verband reeds verschillende personen in straatnamen herdacht". Hij zocht naar een in Hoorn geboortige moderne figuur, die van nationale betekenis is geweest en die bovendien tijdens zijn leven actieve belangstelling voor de economische ontwikkeling van Westfriesland heeft gehad en vond: Dr. C. J. K. van Aalst.

Wie was deze persoon?

De volledige naam is: Cornelis Johannes Karel van Aalst. Hij zag op 7 mei 1866 hier te Hoorn het levenslicht. Hij overleed op 25 oktober 1939 te Hoevelaken.

Zijn vader, Dirk Johannes van Aalst, was predikant te Hoorn. Zijn moeder heette Johanna Maria de Ruyter de Wildt en zou een nazate geweest zijn van onze vermaarde zeeheld Michiel de Ruyter.

Hij volgde de opleiding aan de HBS te Hoorn en maakte zijn studie af aan de Openbare Handelsschool te Amsterdam. In 1885 deed hij daar met goed gevolg eindexamen.

Na eerst bij de fa. Gust. Briegleb, een handelsonderneming te Amsterdam, te hebben gewerkt trad hij op 1 januari 1889 in dienst van de Nederlandsche Handelmaatschappij. Deze maatschappij was op aandringen van koning Willem I op 7 februari 1825 opgericht als handelsonderneming welks doelstelling toen als volgt werd omschreven:

*„de bevordering van den nationaalen handel, scheepvaart, scheepsbouw, fabryken en trafyken); en zulke door, met inachtnemeing van haar eigen belangen, de bestaande en voor Nederland voordeelige handelsbetrekkingen uit te breiden door nieuwe wegen*

*voor den Nederlandschen handel te openen en door al zulke ondernemingen, welke het vertier der voorbrengselen van de Nederlandse nijverheid kunnen vermeerderen en bevorderen".*

) trafiek een vrijwel verouderd woord. Betekent handel inz. met zelfvervaardigd fabrikaat.

De handelmaatschappij stichtte agentschappen over heel de wereld. In Ned. Indië noemde men de agentschappen factorijen. In 1889 toen Van Aalst daar in dienst trad was deze maatschappij tot een geweldige onderneming uitgegroeid.

Op 3 maart 1889 werd Van Aalst als correspondent geplaatst op de factorij te Batavia, het huidige Djakarta. Hij kreeg in het toenmalige Ned. Indië diverse functies. In 1895 als geemployeerde te Soerabaja, in 1896 als waarnemend agent te Soerabaja, waarna op 1 januari 1898 hij benoemd werd tot agent van deze factorij. Op 1 oktober 1898 benoemde men hem tot agent te Singapore. Hij werkte samen met de toenmalige gouverneur van Atjeh op Sumatra, generaal Van Heutz. Deze bekende generaal bedwong in 1896 in Atjeh de opstand aldaar. Van Aalst richtte kantoren op te Rangoon, Kotta Radja, Palembang en Bandjermasin. Op 15 mei 1902 tijdens zijn verlof in Nederland werd hij wegens zijn bekwaamheden benoemd tot directeur van de Ned. Handelsmij. In die functie reisde hij naar China en opende agentschappen te Sjanghai en Hongkong.

Op 1 januari 1913 werd hij president van de Ned. Handelsmij. Hij volgde J. T. Cremer op. Die leefde van 30 juni 1847 tot 14 augustus 1923. Cremer was in 1897 minister van Koloniën en van 1907 tot 1912 president van de NHM. Na de benoeming van Van Aalst werd Cremer lid van de Eerste Kamer en na de 1e wereldoorlog gezant te Washington.

Van Aalst bleef president tot 30 juni 1934.

Handel en scheepvaart danken veel aan Van Aalst. Hij richtte o.a. de Kon. Holl. Lloyd op en maakte de K. N. S. M. groot.

In de 1e wereldoorlog richtte hij op 24 november 1914 de NOT op. De Nederlandsche Overzee Trust Maatschappij. Van Aalst heeft hiermede in die oorlogsjaren de Nederlandse zaak groots gediend.

Het doel van de NOT was als volgt omschreven: (een mooi stukje spelling De Vries en Te Winkel)

*„Het verleenen van haar tusschenkomst in den ruimsten zin des woords ten behoeve van Nederlandse kooplieden of vennootschappen van koophandel ten einde, ondanks den bestaanden oorlogstoestand den ongestoorden aanvoer en uitvoer van goederen zooveel mogelijk te verzekeren".*

De Nederlandsche regering kon op grond van de neutraliteitspolitiek geen garantie geven dat goederen die tot contrabande verklaard waren naar Duitsland zouden worden verhandeld.

De NOT poogde die garantie wel te geven en slaagde er in het handelsverkeer op gang te houden.



Bij de in- en uitvoer van goederen bemiddelde de NOT. De voornaamste werkzaamheid was de regeling van de invoer. Alles moest aan de NOT geadresseerd worden. Met grote zorgvuldigheid werden contracten opgesteld om uitvoer van de desbetreffende goederen te voorkomen.

Van Aalst was een groot man. Hij had veel invloed op de Nederlandse handel, gezien zijn kennis verkregen door zijn Indische ervaring.

In 1925 vestigde hij zich op zijn landgoed te Hoevelaken bij Amersfoort.

Hoe belangrijk en inponerend hij was blijkt uit de vele onderscheidingen, die hij tijdens zijn leven heeft ontvangen.

Het waren de volgende:

*Grootkruis van de Huisorde van Oranje*

*Grootkruis in de Orde van Oranje-Nassau*

*Commandeur in de Orde van de Nederlandse Leeuw*

*Kruis der Verdienste van het Rode Kruis*

*Kruis van Verdienste Amsterdamse Burgerwacht*

*Gouden medaille der stad Amsterdam*

*Grootkruis van de Orde van de Kroon van Roemenië*

*Groot-officier in de Orde van het Legioen van Eer*

*Frankrijk*

*Groot-officier in de Orde van de Kroon van België*

*Knight Commander in the Most Excellent Order of the British Empire*

*Groot-officier in de Orde van St. Mauritius en Lazarus in Italië*

*Ereteken IIe klasse van het Duitse Rode Kruis*

*De Berlijnse Universiteit benoemde hem in 1920 tot doctor juris.*

Hoe een dergelijk persoon in deze tijd gefunctioneerd zou hebben is moeilijk te bepalen. Alles moet men zien in de geest van de tijd.

Toen hij zich te Hoevelaken ging vestigen schonk hij zijn statig woonhuis aan de Herengracht te Amsterdam aan de Gemeente Amsterdam om te dienen als ambtswoning van de burgemeester.

Ondanks alles was hij Hoorn niet vergeten.

Zijn geboortehuis te Hoorn aan het Grote Oost 55 schonk hij aan de Kamer van Koophandel van Westfriesland.

In de 2e wereldoorlog werd de K. v. K. opgeheven en is het perceel niet meer als zetel van de officiële vertegenwoordiging van handel en nijverheid in Westfriesland in gebruik geweest.

Het advies van de gemeentearchivaris was in eerste instantie de weg de naam VAN AALSSTRAAT te geven. Bij besluit van 21 december 1954 van B & W werd de officiële naam DR. C. J. K. VAN AALSTWEG. Met Van Aalststraat zou men deze grote man te kort doen. Met de volledige naam en weg i.p.v. straat komt zijn belangrijkheid veel sterker over. Ook met het karakter van de bebouwing zou weg beter overkomen dan straat en de volledige tenaamstelling ook beter liggen in de welluidendheid.

*Bronnen:*

*Persoonlijkheden in het Koninkrijk der Nederlanden.*

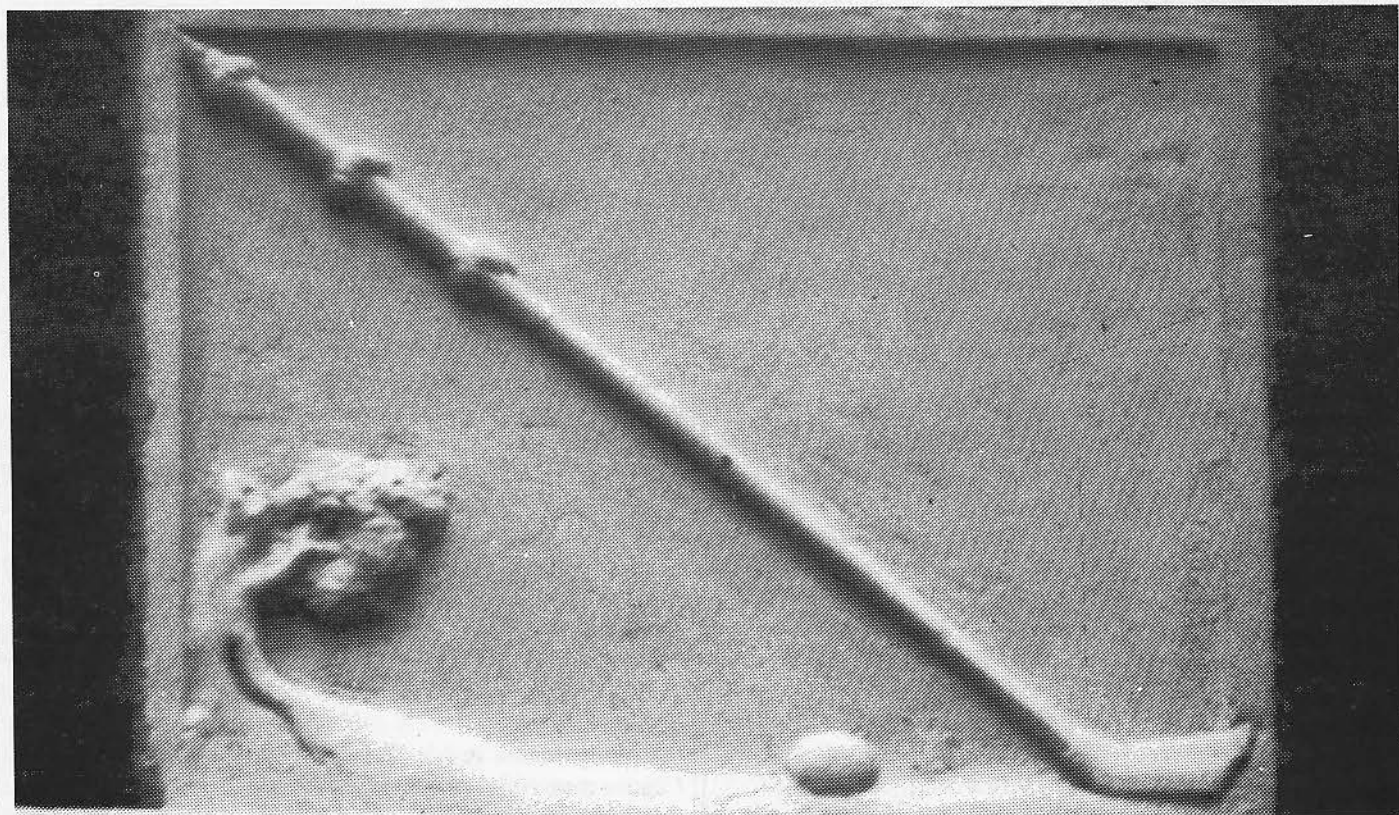
*Uitgave van Holkema en Warendorf NV, 1938.*

*Geschiedenis der Nederlanden. Uitgave Elsevier, 1938.*

*Archiefdienst Westfriese Gemeenten.*







De kolfstok + bal

Een van de mooiste stadswandelingen die onze vereniging zomers organiseert, gaat over het Grote Oost. Wandelend langs de rijk versierde regentenhuisen aan het begin van deze straat, houden we tenslotte ook stil voor het huis Grote Oost 49, beschreven in *Hoorn — huizen, straten, mensen* als „gaaf 17de eeuws pand met hoge trapgevel; verdieping overgekraagd in de Schoolsteeg. Gevelsteen met bal en kolfstok”.

De gidsen vertellen hier dan het een ander over de vroeg 17de-eeuwse huizenbouw. Uitgelegd wordt wat een overkraging is, maar over de gevelsteen is weinig of niets bekend.

Waarom bevindt zich nu juist in dit huis zo'n steen met deze afbeeldingen? We weten het niet. Wel is bekend dat in die tijd de woonhuizen geen huisnummer hadden en dat mensen die het betalen konden, een gevelsteen lieten hakken met een voorstelling die hun na aan het hart lag. Met zo'n steen in je gevel onderscheidde zich jouw huis van de andere huizen in de straat. In oude stukken kan men dan ook lezen: „Jan Dirckszoon uit de Roohaen” of „Brechtje Willemsdochter int Seepaert”. Hieruit kon men opmaken dat de desbetreffende persoon woonde in een pand met een gevelsteen die een rode haan moest voorstellen of een zeepaard.

Maar waarom koos de bewoner nu precies die haan of dat zeepaard? Had die met zijn beroep te maken of verwees de afbeelding naar een eigenaam? In de meeste gevallen blijft het gissen...

Een raadsel is ook de steen met bal en kolfstok.

Misschien was de bewoner van Grote Oost 49 wel een groot liefhebber van het kolfspel.

Wat is dat voor een spel of een sport?

Het kolfspel, een balspel, werd al in de 14de eeuw

beoefend op kerkhoven en zelfs in kerken, maar pas in de 17de en 18de eeuw nam het een grote vlucht; toen werden er overal bij uitspanningen en herbergen overdekte banen gebouwd. Deze banen waren soms 20 meter, maar ook wel 30 tot 40 meter lang. De veronderstelling dat achter het huis op het Grote Oost hier een kolfbaan zou hebben gelegen, gaat niet op. Op de stadsplattegrond van Blaeu (straatbeeld van ca. 1630) en ook op vroegere en latere kaarten is duidelijk te zien dat er achter het huis, langs de Schoolsteeg, huizen staan afgebeeld. Voor een kolfbaan daar was dus geen plaats. We houden het er maar op dat de heer des huizes veel van kolven hield.

Voor het kolfspel zijn, behalve een baan, ook nog een bal en een kolfstok nodig. De baan zelf is verdeeld in 12 vakken met een puntenverdeling. Het spel wordt met drie spelers gespeeld die iedere keer drie keer mogen slaan. Wie het hoogste aantal punten haalt, heeft gewonnen. Op de lengte-as van de baan, die volgens de huidige reglementen nu 17 meter lang en 5 meter breed is, staan  $2\frac{1}{2}$  meter van het voorschot en  $2\frac{1}{2}$  meter van het achterschot twee palen. Deze palen, die ongeveer 15 cm dik en 1 meter lang zijn, worden schuin geplaatst naar het midden van de baan onder een hoek van 85 graden, dit om het opspringen van de ballen te voorkomen. De bal moet met de kolfstok tegen de palen geslagen worden. In het verleden kwam het echter regelmatig voor dat de bal bij zo'n manoeuvre uit de baan vloog en een van de omstanders aan het hoofd verwondde. Een Leidse keur uit 1624 verbiedt dan ook: „mitter kolven en bal slaan, het mitter hand, slinger of ander instrument stienen of yet quetselix werpen, op kerkhoven, in doelen, in de ramen, aan de wallen”.

Ook de bekende dichter Bredero laat ons in zijn blijspel *Moortje* weten: „Tis een vreemt dingh, dat van duese weytsch (= woeste) kolvers die dus ent wilt toeslaan, geen ong'lucken geschien”.

En vader Lambert moppert in dit toneelstuk: „An men rechter kant, daer kreegh een goet mans vrouw een kolfbal voor heur hoofd...”



*De kolver op het ijs*

Er werden in die tijd ook wel wedstrijden op het ijs gespeeld. Op het ijs zullen de ingewikkelde spelregels van het op het land gespeelde kolfspel wat zijn versimpeld. Want op die prachtige winterschilderijen van Hendrik Avercamp en Aert van der Neer zijn de kolvers rustig bezig tussen ander ijsliefhebbers.



*Hollandse kolvers*

In de 17de eeuw was de kolfbal van sajete of haar gemaakt en met koperdraad doorwerkt; dit geheel was dan met zijde of leer overtrokken. Deze ballen werden geslagen met een vierkante houten *klik* (= stok) die aan de onderkant later werd voorzien van een koperen *stuf* of *kolf*.

Over de kolfstok vertelt ook Bredero weer iets: „Noch kreeg hij een kolf van Klaasje Buytenaer, songder quast en songder schuer (= scheur)”. Heden ten dage wordt nog steeds de sajetebal gebruikt. Daarnaast wordt ook wel gespeeld met de massieve gummibal, maar de sajetebal geniet toch de voorkeur. Deze bal vereist een steviger slag en kan met meer effect gespeeld worden.

Dat ook in Hoorn de kolf sport bedreven werd, blijkt uit het zogenoemde Tachtigste-penningenboek, dat zich in het Streekarchief in Hoorn bevindt. Daarin staat o.m. te lezen:

- 1805 Lambertus Rooks verkoopt aan Teunis Soutendijk beiden wonende alhier Een huis en kolfbaan genaamd de Zon aan het einde van het West voor f 800,—.  
(N.B. Op een stadsplattegrond van ca. 1890 staat op die plek genoteerd Koffiehuis de Zon).
- 1801 Paulus Lakeman verkoopt aan Gerrit Jansz. Outhuis woonende beiden alhier een herberg met een kolfbaan buiten de Oosterpoort deser stad voor f 2.075,—.
- 1799 Christiaan Gerritsz. woonende alhier verkoopt aan Dieter Tesel woonende te Ooster-Blokker Een huis sijnde een herberg met een kolfbaan en een tuin daaragter groot 200 roeden staande en gelegen op het einde van de Derde boomde Laan (= Drieboomlaan) buiten Dese stadt voor f 400,—
- 1788 Jan Gorter wonende op 't Keeren verkoopt aan Jan Groot wonende te Berkhout voorenstaande herberg het Paardebit, stal en kolfbaan op 't Keern buiten dese stadt voor f 100,—.

Dit zijn maar vier aanduidingen van kolfbanen in en rondom Hoorn. In en om Amsterdam stonden in 1769 wel 179 kolfbanen.

Het kolfen was eeuwenlang het meest nationale spel. Pas tegen het midden van de vorige eeuw is het kolfspel verdrongen door andere spelen en kregen veel kolfbanen een andere functie, bijv. als feestzaal achter de herberg.

De kolf sport wordt nog steeds beoefend. Het spel vereist rust en zelfbeheersing van de spelers; daarom zal het kolfen juist in West-Friesland nog wel eens beoefend worden.

Mocht u na het lezen van dit artikel zin hebben om mee te doen, dan kunt u zich wenden tot het secretariaat van de *Nederlandse Kolfbond* Lindenlaan 24 1687 BK te Wognum.

Zelf houd ik mij maar bij het schrijven van stukjes; dat is pas een kolfje naar mijn hand.

*Bronnen:*

- Hoorn- huizen, straten, mensen; Hoorn, 1982.*
- Van der Ven, D. J.: De herleving van het Nederlandsche volksspel; Naarden, 1944.*
- G. A. Bredero: Moortje (eerste uitgave: 1615).*
- Meijerman, A. M.: Hollandse winters;*
- Hilversum/Antwerpen, 1967.*
- Gegevens verzameld door de heer P. Peetoom, Hoorn.*



De bakens, die de scheepvaart nodig heeft om een veilige koers te kunnen varen, bestonden in het verleden uit kapen of palen langs de kust en uit betonning die de vaargeulen aangaf. Ook kerktorens en andere markante bouwsels dichtbij de kusten fungeerden als herkenningspunten waarnaar de schippers zich oriënteerden. 's Nachts was men voor de kunstnavigatie aangewezen op vuurbakens. Langs de Noordzeekust en op belangrijke punten in de Zuiderzee (nabij Enkhuizen, op Urk, Schokland en Durgerdam) waren hiertoe vuren danwel vuurtorens geplaatst.



De havenmondingen zelf waren in het algemeen gemarkeerd door een lantaarn. Het scheepvaartverkeer bleef bij duisternis echter beperkt omdat arriverende schepen gedwongen waren om op de rede het daglicht af te wachten: door middel van een boom waren haveningangen versperd voor alle verkeer, net als de stadspoorten.

In Hoorn was al vroeg sprake van een havenlicht. Velius vermeldt dat een van de stenen huizen, die tot de oudste gebouwen van de stad gerekend moeten worden, in de voorgevel was voorzien van een stenen lantaarn. Bij

nacht werd hier een licht geplaatst „opdat de schuiften en schepen, die bij donker aen quamen, hear koers daer nae mochten richten“.(1) Als bouwjaar van deze huizen, die in de omgeving van de Rode Steen moeten hebben gestaan, wordt 1316 genoemd. Het is waarschijnlijk dat vanaf 1464 toen met de aanleg van het houten Zeehoofd tevens de havenmonding verplaatst werd, een nieuw havenlicht voor de scheepvaart werd opgesteld op het aarden bolwerk waar vanaf 1532 de Hoofdtoren zou staan. In de jaren 1641 en 1642 werden de reeds lang bestaande plannen tot een forse havenuitbreiding ten uitvoer gebracht. Met de aanleg van de Oosterhaven en enige tijd later de Westerhaven (d.i. de huidige Grashaven) werd de haventoeegang een flink eind meer zeewaarts gesitueerd, zodat weer een nieuw lichtbaken noodzakelijk werd. Deze „Grote Lantaarn“ stond op dezelfde plek en was min of meer van soortgelijke constructie als het havenlicht dat tegenwoordig de havenmonding beheerst.

## De lantaarns aan de zeegaten

Het Grote of Lantaarn Gat was ten tijde van de drukke scheepvaart op Hoorn het belangrijkste punt in de havens, niet alleen vanwege het 's nachts uitstralende licht maar ook door de aanwezige voorziening die het zeilmaken en binnenvallen van de haven vergemakkelijkte. Direct naast het havenlicht aan het Lantaarngat was een stoer zeehoofd gebouwd van zware eiken balken, waardoor het mogelijk was dat zelfs zware en diepgaande schepen bij alle windrichtingen de Hoornse haven in en uit konden zeilen. Dit „Lantaarnhoofd“ was bescheiden van omvang (25 voet lang en 40 voet breed) maar voorzien van een verticale spil of kaapstander. Met behulp van deze windas en de ducdalven, die in rechte lijn tussen Hoofdtoren en Grote Lantaarn waren geslagen, was het steeds mogelijk schepen veilig te verslepen of „verhalen“. De tweede toegang tot de haven, het Kleine of Ooster Gat genaamd, lag iets oostelijker dan tegenwoordig en was uitgerust met beperkte voorzieningen. Er was een eenvoudig zeehoofd, meer bedoeld om via het sturen van de stroming het verzanden tegen te gaan dan om de scheepvaart te dienen. De lantaarn bestond hier uit een mast waarin bij invallende duisternis met touw en blok een lamp werd gehesen. Het lichtbaken werd voornamelijk gebruikt bij grote drukte of in geval het Grote Gat versperd was. Eerst in 1739 werd hier een lantaarn gebouwd zoals aan het Grote Gat, met dit verschil dat deze bij het binnenvaren aan de rechterzijde van de doorvaart stond in plaats van de linkerzijde. Weliswaar was dit zeer praktisch voor het bedienen van de verlichting (men kon zonder overvaren beide lantaarns bereiken), maar het bleek soms verwarring te scheppen bij uitheemse schippers. Deze verwarring werd groter toen in 1755 door storm een stuk uit de wierdijk was geslagen en dit vanwege de kosten provisorisch en slechts tot de waterlijn werd gedicht met stenen. Bij hoog tij waren er hierdoor ogenschijnlijk drie haventoeegangen en met slecht zicht liepen meerdere schippers op de onder water verscholen keien, in de veronderstelling dat ze de haven binnenzeilden. Eerst nadat in 1760 twee ernstige ongelukken waren gebeurd besloot het stadsbestuur om



het gat hoger op te vullen en de Kleine Lantaarn te verplaatsen naar de westzijde van de doorvaart.

### Stadsverlichting en brandstofverbruik

Wat voor soort lantaarn stond er aan de haven en welke brandstof zorgde voor het licht? Gedetailleerde omschrijvingen of afbeeldingen zijn jammer genoeg niet bekend, zodat een en ander van andere gegevens moet worden afgeleid.

Langs de zeekusten werd wel gebruik gemaakt van kolenvuur maar voor een havenlicht was dergelijke brandstof ongeschikt en te kostbaar. Open vuur is overigens wel in gebruik geweest voor de verlichting van de stad. Over het onthaal van de Stadhouder in Hoorn in 1482 vermeldt Velius namelijk over de vreugdevuren dat gebruik werd gemaakt van teertonnen en dat er pik werd gebrand in de „vuerpannen” van de stad. Deze Vuurpannen waren met pik gevulde ijzeren bekkens of vaten die op een paal werden gesteld. Door het ontsteken van in de pannen gehangen touwen of koorden zorgde de pek voor verlichting. Hier nader op ingaand noemt Sebastiaan Centen het waarschijnlijk dat op de stadswallen rondom Hoorn vele Vuurpannen zijn geweest. Vooral in onzekere tijden wanneer men een aanval op de stad vreesde, moesten de Vuurpannen verhinderen dat de poorters in de duisternis werden verrast.<sup>(2)</sup> Uit bijlagen bij de stadsrekening blijken in later tijd met raapolie gestookte lantaarns het meest gangbaar te zijn geweest voor de stadsverlichting. Verder zullen er hier en daar lantaarns zijn geweest aan de huizen van gewichtige personen. In de openbare gebouwen werden vooral tijdens lange winternachten heel wat kaarsen gebrand: de poortiers van de stadspoorten en Hoofdtoren, de hoofdwacht aan het stadhuis, de klapperwachten, de trompetters op de toren en de klokken luider verbruikten aardig wat kaarsen. De verlichting bleef verder spaarzaam, want kostbaar. Om de veiligheid met weinig kosten te vergroten werden de stijlen van de bruggen wit geschilderd.

Een opgave van brandstofverbruik voor het jaar 1697 geeft verrassend genoeg aan dat ook in de Grote Lantaarn kaarsen werden gebrand. Van de gebruikelijke kaarsen gingen er twaalf in een pond maar hier betreft

het kaarsen van fors formaat. 's Winters werden er iedere nacht drie kaarsen van een pond per stuk verbruikt, die ieder dus zo'n 4 à 5 uur licht gaven; in zomernachten waren drie kaarsen van  $\frac{3}{4}$  pond voldoende.

De havenverlichting was niet uitgerust met spiegels of lenzen die het licht concentreerden, zodat het op het eerste gezicht wat ondoelmatig lijkt. Zoals aangegeven ging het echter om kaarsen die een flinke vlam voorbrachten en bovendien moeten we bedenken dat dit schijnsel voor vanuit zee naderende schepen het enige zichtbare was: men kon zich nauwelijks vergissen. Het overzicht van het kaarsenverbruik laat zien dat de Grote Lantaarn het leeuwedeel voor haar rekening nam: bijna tweemaal zo veel als de overige verbruikers bij elkaar. De kosten hiervan werden verhaald op de beurtschippers omdat zij degenen waren die het meeste profijt van de verlichting hadden: iedere avond bij het sluiten van de boom vertrok er een „nachtschuit” van Hoorn naar Amsterdam en vice versa. Vanaf 1646, dus kort nadat het havenlicht geïnstalleerd was, werd door het Rijnschippers Gilde het zogenaamde „Vuurgeld” geïnd. De beurtschippers betaalden iedere reis 3 stuivers. Dit Vuurgeld gaf het gilde tevens enig inkomen omdat slechts de helft van het geïnde geld werd afgedragen aan de stad om de kosten van het havenlicht te bestrijden.

Rest de vraag waarom er kaarslicht brandde aan de ingang van de havens. Mijn gissing is dat dit niet steeds het geval is geweest. Bij de opgave van verbruikte kaarsen komt de Kleine Lantaarn niet voor, zodat we kunnen aannemen dat deze voorzien was van een olielamp. Het is mogelijk dat kaarslicht beter en misschien schoner licht gaf of dat het minder onderhoud vergde maar zeker is dit niet. Olielampen mochten wat eerder walm geven maar raapolie was een voordelige brandstof. Het is goed denkbaar dat brandgevaar de keuze bepaalde en dat de opgave uit 1697 verband houdt met het verbranden van de Grote Lantaarn in 1692. Niet alleen de stellage van de lantaarn moest toen worden vernieuwd maar ook het zeehoofd was beschadigd. Een kostbare gebeurtenis.

Noten:

(1) Velius-Centen, p. 10.

(2) Velius-Centen, p. 132.

### Kaarsen verbruik in 1697

	zomer		winter	
	aantal =	pond	aantal =	pond
de poortier van het Hoofd	168	14	168	14
de poortier van de Koepoort	niet	—	168	14
stadhuis: hoofdwacht en klokkenluider	504	42	840	70
de maejors kamer	780	65	780	65
de klapperwachten	68	5 $\frac{2}{3}$	72	6
watermolens buiten de Noorderpoort	180	15	180	15
de trompetters op de toren	192	16	192	16
de voerman van de stad	niet	—	96	8
de opstekers van de lantaarns	604?	50 $\frac{1}{2}$ ?	912	76
<b>totaal (kleine kaarsen)</b>	<b>2496</b>	<b>208</b>	<b>3408</b>	<b>284</b>
Grote Lantaarn	504 =	378	504 =	504
<b>TOTAAL</b>		<b>586 pond</b>		<b>788 pond</b>

Bron: OAH 2539c, Bijlagen Thesauriersrekeningen Hoorn.

# Daer synder op het lant die Godt met Mooses bidden

N. G. Hauwert

In onderstaand artikel wil de heer N. Hauwert aantonen dat ten tijde van de renaissance (tot ± 1650) de leden van het huis Oranje werden vergeleken met figuren uit de mythologie of de bijbel. De titel van zijn verhaal is een zin uit één van de gedichten, die de Bossuizen aan de Slapershaven sieren n.a.v. de slag op de Zuiderzee tegen de Spanjaarden in 1573.

In het Haagse paleis Huis ten Bosch resideert sinds 1981 koningin Beatrix met haar gezin. Twee honderd veertig jaar geleden liet Amalia van Solms dit fraaie staaltje van Hollandse classicisme bouwen door de architecten Pieter Post en Jacob van Campen.

Het heet Huis ten Bosch, omdat haar man Frederik Hendrik den Bosch „nam” (1629). De Oranjezaal is een soort hulde-tempel aan Frederik Hendrik, die zij bijna dertig jaar overleefde.

In de lichtdoorlatende koepel is Perseus geschilderd, die Andromeda, die aan de rotsen is gekluisterd, bevrijdt van een zeemonster.

Met Perseus is hier Frederik Hendrik bedoeld, Andromeda is de Republiek der zeven provinciën en het zeemonster is Spanje.



In plaats van de mythe staat bij de Bossuizen de bijbel centraal. Aan de Slapershaven gingen de kunstenaar en de opdrachtgever in feite uit van de gedachte, dat de bijbel eigenlijk een Nederlands boek is, waarin ten diepste de vaderlandse geschiedenis stond geschreven. In veel opzichten herinneren de gevels aan de strijd tussen Israël en Amalek, beschreven in Exodus 17. 8-16.

De bijbelse Mozes lijkt dan ook treffend op de Vader des Vaderlands. Wie was de tolerante Willem van Oranje anders dan de zachtmoedige Mozes. Beiden opgevoed aan een vreemd hof. Beide kiezend voor hun verdrukte broeders, beide grondleggers van een natie, waarvan ze de bevestiging niet zouden meemaken. Mozes zag vanaf de berg Nebo het beloofde land. Willem van Oranje werd 10 juli 1584 vermoord door Baltazar Gerardz, twee dagen voor zijn inhuldiging als graaf van Holland.

Jan van Nassau, de broer van Willem van Oranje is de stamvader, van het Nederlandse koningshuis. Aäron, Mozes broer is de stamvader van Israëls priestergeslacht. Jozua de veldheer van Mozes versloeg Amalek en Maurits stuitte de militaire opmars van de hertog van Parma in 1590 (turfschip van Breda).

Het wapen van Maurits prijkt aan de zijgevel.

De Bossuizen zijn gebouwd in het renaissance tijdperk, de tijd van geestelijke emancipatie, er is vereniging tussen de christelijke levensopvatting en die van de heidense Plato. Daarom is de Eendracht, het schip van admiraal Cornelisz Dirkszoon, geflankeerd door de Romeinse godin Venus. Ten onrechte wordt zij door sommigen aangezien voor Fortuna. Op een tentoonstelling „Venus te lijf”, die thans in het Allard Pierson museum te Amsterdam gehouden wordt, zien wij het verschil tussen de godin Fortuna en de godin Venus.

Venus staat op een schelp. Fortuna draagt de hoorn des overvloeds „cornu copiae”. Deze bevat een overvloed aan fruit, groente en graan. Ze is afkomstig van de geit Amalthea, die Zeus zoogde op Kreta.

In Hoorn is Fortuna niet te zien, wel in Amsterdam op de Oudemanspoort aan de Kloveniersburgwal. In het Stille centrum van de St. Cyriacus kerk zien wij de hoorn des overvloeds maar zonder Fortuna. Venus is de godin van





schoonheid en liefde, geboren uit het schuim van de zee. De schelp waar zij op staat, is het symbool der vruchtbaarheid. De gevelsteen op de Pinas aan de Veermanskade stelt ook Venus voor. Op het Foreestenhuis staat Venus met haar zoontje Amor tegen haar aangeleund.

Het stucwerk aan de zoldering van de hal in het Foreestenhuis, noemt men „de appel van Paris”. Hier geeft Paris aan Venus de twistappel, omdat hij bezweken is voor haar belofte: Helena, de mooiste vrouw van Griekenland.

Mozes noemde de bron, die was ontstaan, nadat hij met zijn staf op de rots Horeb sloeg, „Meriba” hetgeen „twist” betekent. De kinderen Israëls hadden daar getwist. In het nieuwe Israël was gedurende het twaalfjarig bestand (1609-1621) ook volop tijd om te twisten.

De strijd ging tussen remonstranten en contraremonstranten. Welke rol Maurits daarin speelde en wat de gevolgen hiervan waren voor Hoorn, vertel ik in een volgend artikel.

*Bronnen:*

*Het woord in beeld.*

*C. W. Mönnich/Michel van der Plas.*

*De kerk in het midden.*

*dr. C. W. Mönnich*

*Weg met de koning.*

*J. J. Grolle.*

*Allard Pierson museum Amsterdam:*

*Hoe classicistisch is Amsterdam, tentoonstelling 1982.*

*Venus te lijf, tentoonstelling 1985.*





# Stadsbeeld restauranties-wijzigingen-verval

J. M. Baltus

d.d. 15 november 1985

Achterom 15 (monument)

Achterom 30-32

Achterop het Zand/Melknepsteeg

Breed 38 (monument)

Voormalig R. K. Wees- en Oudenliedenhuis „Sint-Josef“; werkzaamheden voor verbouw en restauratie Regentenkamers in volle gang.

Worden gesloopt bij vestiging C & A-concern.

Nieuwbouw woningen.

Koffiebranderij en koffie- en tabakshandel „De Gekroonde Jaagschuit“, anno 1878; ondergaat een zeer verfijnde opknappbeurt met herstel van diverse oude elementen.



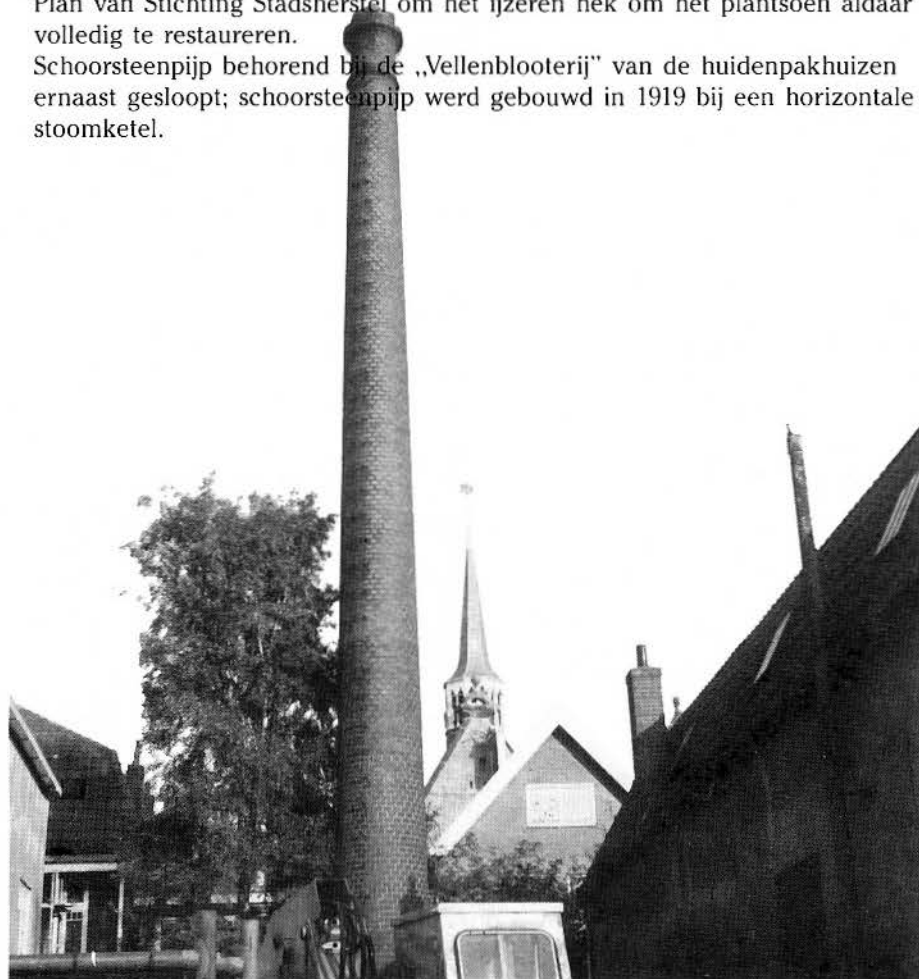
Breed 38

Dal

Dubbele Buurt 30-32

Plan van Stichting Stadsherstel om het ijzeren hek om het plantsoen aldaar volledig te restaureren.

Schoorsteenpijp behorend bij de „Vellenblooterij“ van de huidenpakhuizen ernaast gesloopt; schoorsteenpijp werd gebouwd in 1919 bij een horizontale stoomketel.



Dubbele Buurt 30-22

Dubbele Buurt 34-36 (monumenten)

Voormalig huidenpakhuizen met zeldzame hijskappen; restauratie ten behoeve van woon- en bedrijfsruimte in volle gang.



*Dubbele Buurt 34-36*

Gedempte Appelhaven 2  
(beeldbepalend)

Koetshuis; verbouw en restauratie voltooid.



*Gedempte Appelhaven 2*

Gerritsland 4  
Grote Noord 15 (beeldbepalend)

Karakteristiek pakhuisje wordt verbouwd en vernieuwd.  
R.K. Kerk uit 1882. Geplaatst op voorlopige Rijksmonumentenlijst. Stichting Behoud Kerk is opgericht.

Grote Noord 25-27  
Grote Noord 29 (beeldbepalend)

Kantoorpanden. Worden gesloopt bij vestiging C & A-concern.  
Voormalige Hermarij Volksbazar. Dreigt te worden gesloopt voor vestiging C & A-concern.

Grote Noord 31 (monument)

Grote Noord 50 (monument)

Rijksdienst voor Monumentenzorg kant zich tegen grotendeelse sloop van dit 18de-eeuwse herenhuis t.b.v. vestiging van C & A-concern.

17de-eeuws woonhuis met klokgevel; wordt omgebouwd van woonhuis tot bedrijfspand ten koste van de oorspronkelijke onderpui.



*Kerkstraat 10*

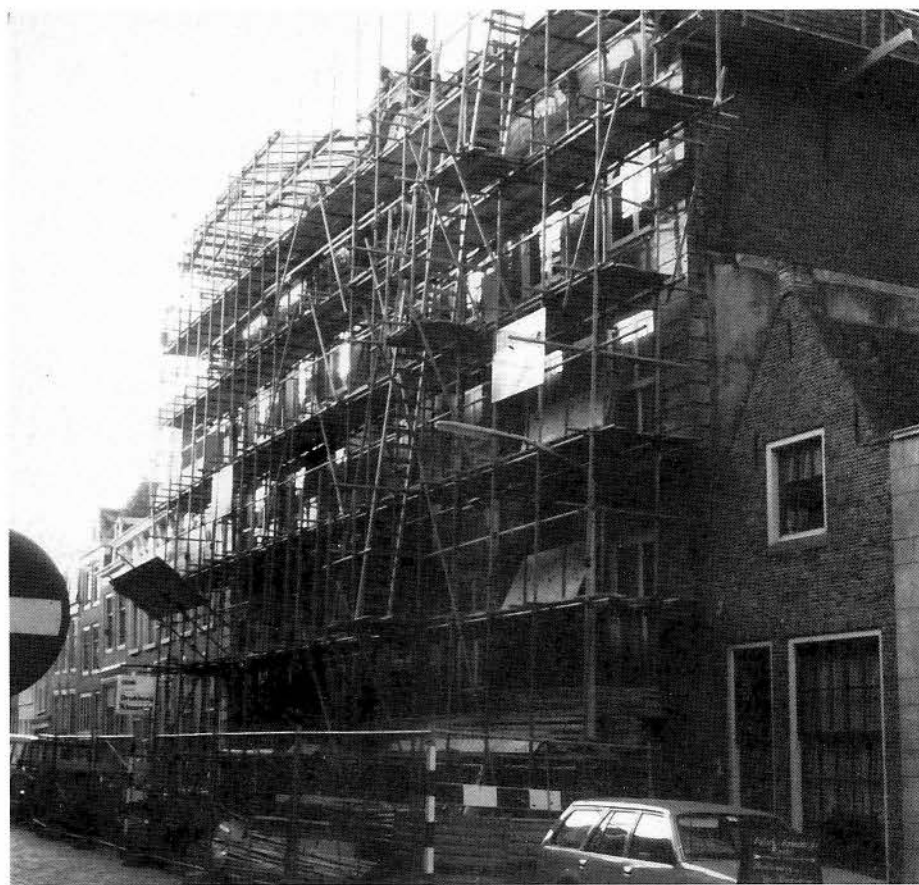
Grote Oost 43 (monument)

Kerkstraat 10

Foreestenhuis uit 1724; voorgevel wordt „afgepeld” en gerestaureerd.

Voormalig kantoor Westfries Museum, geheten Huis Verloren; daarvoor R.K. Gezellenhuis; nu gerestaureerd tot woonhuis met uniek interieur, o.a. fraaie stijlkamers.

Zeer bijzondere muur grenzend aan Warmoesstraat wordt nu gerestaureerd.



*Grote Oost 43*

Kerkplein (voorl. rijksmonument)

Kerkplein 39 (monument)

Grote Kerk uit 1883. Restauratie en herstel nadert voltooiing.

Voormalig Sint-Jansgasthuis uit 1563. Delen van vier eeuwen oude klauwstukken op de trappen verdwijnen.

Achtergevel: kozijnen worden vernieuwd (in oorspronkelijke vorm??)

Onderverdieping totaal vernieuwd.

Kosterswoning Noorderkerk; wordt gerestaureerd voor hergebruik; restauratie door Stichting Noorderkerk.

Kleine Noord 23 (beeldbepalend)

Kleine Noord 30 (monument)



Kleine Noord 32 (monument)

Noorderkerk uit 15de eeuw; restauratie in opdracht van Stichting Noorderkerk in volle gang.

Koepoortsweg 29 (monument)

18de-eeuws herenhuis; wordt gerestaureerd en opgenomen in de nieuwbouw van Lindendael.

Kleine Oost 1 (monument)

Van oorsprong 16de-17de eeuwse woning; wordt geheel gerestaureerd en verbouwd tot appartementenwoning.

Korenmarkt 1 (monument)

Hoekpand aan haven met 18de-eeuwse gevel. Plan om dit woonhuis om te bouwen tot restaurant.

Muntstraat 4 (monument)

Voormalige politiebureau en jongeren centrum; wordt opgeknapt en verbouwd tot woningen met atelierruimten.



*Muntstraat 4*

Nieuwsteeg 28

Wordt verbouwd tot nieuwe toegang tot winkelcentrum De Blauwe Steen.

Nieuwstraat 2-4 (beelbepalend)

Inwendig nog 17de-eeuws houtskelet met stijlen en moerbalken aanwezig!? No. 2 oudtijds café De Koophandel; later met aangrenzend pand: ruimten voor DROP-collectief; worden verbouwd tot winkel-woonruimten met behoud van oude vormgeving.

Oude Turfhaven

Brug tussen Pakhuisstraat en Muntstraat wordt hersteld.



*Oude Turfhaven*

Slapershaven 2 (monument)

Een der Bossuizen; natuurstenen eenhoorn boven op trapgevel is verdwenen.

Vollerswaal

Nieuwbouw tussen Watertje en Pakhuisstraat in volle gang.

Westerdijk

Plan voor nieuwbouw van twaalf woningen op de hoek Molsteeg/Westerdijk.

Zon 11 (monument)

17de-eeuws woonhuis; in staat van verval.

# Uitnodiging historisch congres

H. W. S.

Enige tijd geleden ontving het bestuur van onze vereniging de hierna volgende uitnodiging met het verzoek tot publikatie in het kwartaalblad.

Omdat deelname aan dit congres ook openstaat voor amateur-historici en onder meer de onderwerpen stadsgeschiedenis, lokale en regionale geschiedenis behandeld zullen worden, meende de redactie zonder bezwaar aan dit verzoek gevolg te kunnen geven.

Ter gelegenheid van het 350-jarig bestaan van de Rijksuniversiteit Utrecht organiseert de Utrechtse Historische Studentenkring het congres „Balans en Perspectief: over de aard en functie van kennis van het verleden”. Doel van het congres is een balans op te maken van de ontwikkelingen in de Nederlandse geschiedschrijving gedurende de laatste decennia en aan te geven welke richtingen de geschiedschrijving in zou kunnen slaan. Het congresprogramma omvat een twintigtal lezingen van Nederlandse en buitenlandse historici en een vijftwintigtal werkgroepen over gespecialiseerde onderwerpen. Tevens wordt aandacht besteed aan geschiedenis en onderwijs, historici en de arbeidsmarkt, geschiedenis en media, de ontwikkeling van werk- en vindplaatsen en presentatie van onderzoek in wetenschapswinkels.

Datum: 22, 23 en 24 mei 1986

Plaats: De Uithof te Utrecht

Informatie: Congrescomité „Balans en Perspectief”  
Instituut voor Geschiedenis, kamer B 222  
Padualaan 14, Postbus 80090  
3508 TB Utrecht, tel. (030) 53 40 63

Programma (onder voorbehoud en voor zover nu bekend):

Lezinghouders: J. A. Aalbers, F. R. Ankersmit, P. den Boer, W. Th. Frijhoff, R. T. Griffiths, F. W. N. Hugenholtz, J. Lucassen, E. Mulder, H. Soly, S. Stuurman, Th. van Tijn, G. T. M. Trienekes en H. T. Wallinga.

Werkgroeponderwerpen: geschiedtheorie, professionalisering en verwetenschappelijking van de geschiedenis, bestuurlijke apparaten, politieke verhoudingen en partijgeschiedenis, staatsvorming, internationale betrekkingen, aristocratisering en democratisering, factor arbeid, sociale bewegingen, gezinsgeschiedenis, seksualiteit, discriminatie en uitsluiting, economische ontwikkeling en onderontwikkeling, bedrijfsgeschiedenis, consumentengedrag, rol van de overheid in het economisch leven, werkloosheid en crisis, economie van het Ancien Regime, religie en macht, cultuurdragers, deviant gedrag, onderwijs en opvoeding, sub- en tegencultuur, stadsgeschiedenis en lokale en regionale geschiedenis.

Nadere gegevens over inschrijvingsmogelijkheden volgen nog.

## Hoorn anno 1806, wat doen we ermee *H. W. Saaltink*

**Historici maken de geschiedenis.**

Want we weten net zoveel van het verleden, als de geschiedkundigen ons erover vertellen. Dat geldt niet alleen voor de vakmensen maar ook voor de amateurs. Alleen zullen de laatsten een beetje geleid moeten worden om niet te verdrinken in de brij van gegevens waarmee zij dat verleden gestalte moeten geven. Maar als het lukt, is het weer tot leven brengen van wat voorbij is, een bijzonder spannende bezigheid. Daarom durf ik hier voor te stellen een historisch onderzoek te starten met een groep enthousiastelingen uit onze vereniging. Het betekent nieuw leven inblazen in de archiefwerkgroep die een aantal jaren geleden een plotseling en door velen betreurd einde heeft gevonden. Hoe zo'n onderzoek zou moeten worden opgezet, welke fouten daarbij vermeden moeten worden, wat met de resultaten ervan gedaan kan worden, wil ik in dit artikel eens nader bezien.

### Keuze van het onderwerp

Om een historisch onderzoek voor een voortijdig einde te behoeden moeten we uitgaan van twee eisen. Er moet een behoorlijke vraagstelling zijn en materiaal om die vragen te beantwoorden. Het een kan niet zonder het ander. Zonder vraagstelling ontaardt het onderzoek in een doelloos feitjes verzamelen, zonder materiaal kunnen zelfs de meest eenvoudige vragen niet beantwoord worden. Wel is het zo, dat we in vele gevallen eerst kijken welk materiaal er is en dan de vragen gaan stellen. Maar ook belangstelling voor een bepaald onderwerp en voor een bepaalde periode geeft richting aan de keuze. Het zijn alle factoren die me hebben geleid bij de keuze van het onderwerp dat ik met een eventuele werkgroep zou willen aanpakken: Hoorn in het jaar 1806. Een keuze die uiteraard om toelichting vraagt.

Het begin van de negentiende eeuw is in de Hoornse geschiedschrijving een wat verwaarloosde tijd. Over de eerste helft van de achttiende eeuw hebben we de doctoraalscriptie van Kooijmans<sup>1)</sup> die nu ook als dissertatie is verschenen, voor de latere negentiende eeuw zijn er het boek van Onstenk<sup>2)</sup>, de studie over de armenzorg in Hoorn in de negentiende eeuw<sup>3)</sup> en het werk dat de katholieke emancipatie in Hoorn behandelt als deel van de verzuiling in Nederland<sup>4)</sup>. Voor de periode van rond 1800 zijn wel een paar vragen te stellen. Daarvoor is het noodzakelijk in te gaan op de algemene sociaal economische situatie in de stad op dat moment. In de achttiende eeuw was de welvaart in dit deel van Holland in een steeds sneller tempo gedaald. Over het vrij ingewikkelde stelsel van oorzaken daarvan wil ik het hier niet hebben. Voldoende is het te zeggen, dat de handel en scheepvaart uit Hoorn verdwenen en

daarmee de belangrijkste vorm van werkgelegenheid. De als gevolg daarvan groeiende werkloosheid leidde bij de ontoereikende sociale voorzieningen tot een relatief grote armoede. Relatief omdat het in het rijke Holland in vergelijking met de wereld buiten de provincie wel meeviel. Zelfs in de slechte tijden bleven de immigranten bijv. uit Duitsland toestromen. Een gevolg van de dalende welvaart was een teruggang van de omvang van de Hoornse bevolking. Het verband tussen welvaart en groei of daling van de bevolking is overigens niet altijd zeer duidelijk. Wel weten we dat er omstreeks 1730 in Hoorn bijna 14.000 mensen woonden en in 1795 nog maar 9.551, een teruggang dus met bijna een derde. In 1795 kwamen de Fransen en hielden het tot 1811 in naam nog zelfstandige Nederland in de wurggreep. De bijna permanente oorlogstoestand gaf de nekslag aan wat er nog over was van de internationale handel en scheepvaart. Alleen in de landbouwsector bleef het redelijk goed gaan. Dit landelijk beeld is ook van toepassing op Hoorn.

### Vraagstelling

De vraag is, of de hierboven overigens nogal grof geschetste situatie in overeenstemming is met de werkelijkheid. Een paar verschijnselen doen tegen deze achtergrond nogal vreemd aan. Zeker is, dat het aantal Joden in Hoorn in het laatste kwart van de achttiende eeuw sterk toeneemt, enkele tijd vrij hoog blijft om na het midden van de negentiende eeuw weer te dalen. Bewijzen voor de groei zijn rond 1775 de bouw van een eigen synagoge aan de Italiaanse Zeedijk, de aanleg van een eigen begraafplaats en de benoeming van een aantal functionarissen. In het begin van de negentiende eeuw blijkt deze groep een relatief belangrijk deel van het onroerende goed in de stad in handen te hebben. De vraag is, waarom deze mensen naar Hoorn kwamen en niet naar het toch altijd nog vrij welvarende Amsterdam. Het aantal in Hoorn werkzame zilversmeden lag rond 1800 ver boven het gemiddelde van een per duizend inwoners<sup>5)</sup>. Het patentregister van 1805 geeft circa 25 personen werkzaam in dit ambacht, waarvan er 20 een eigen bedrijf bezaten, op de bevolking van ongeveer 9.000. Ter vergelijking: in Enkhuizen waren drie meesters werkzaam op een bevolking van 6.500. Aangezien het zilversmidsambacht een enigzins kapitaalkrachtige klantenkring nodig heeft, moet het met die algemene armoede in de stad nogal zijn meegevallen. Mogelijk hebben die zilversmeden voor een welvarende boerenstand in de omgeving gewerkt, maar in dat geval zal ook de rest van de middenstand van die afnemerskring geprofiteerd hebben. Bevolkingsachteruitgang leidt tot leegstand van huizen. Leegstand betekende op de lange duur afbraak, omdat voor huizen of ze nu niet of wel bewoond werden, de gewone grondbelasting, de verponding, betaald moest worden. Voor afbraak was echter toestemming van het stadsbestuur nodig, omdat door het verdwijnen van een huis de inkomsten van de overheid verminderden. Vaak kwam het er op neer, dat de jarenlang leegstaande panden wegens belastingschuld aan de stad vervielen, die ze dan toch nog maar liet afbreken. Het afkomende puin bracht althans nog iets op. Als we de achttiende eeuwse kaarten vergelijken met die uit de eerste helft van de negentiende eeuw, blijkt de afbraak niet overal even intensief te zijn geweest. De zuidrand van de stad, het

oostelijk en het noord-oostelijk deel zijn het zwaarst getroffen. Het centrum van de oude binnenstad toont veel minder gaten. De vraag is, waardoor? Mogelijk hangt de mate van afbraak samen met het karakter van de buurt. De buitenwijken die de meeste gaten vertonen, zouden in een voorgaande periode meer bij het havenbedrijf betrokken kunnen zijn geweest, terwijl de kern een meer verzorgende en administratieve functie vervulde. Als deze veronderstelling juist is, dan betekent dat, dat de stad wel het verzorgingscentrum voor het omringende platteland was gebleven, terwijl haar betekenis als handelsstad verloren was gegaan.

De twee hoofdpogaven van ons onderzoek zijn dus de bepaling van de welvaart van de bevolking van Hoorn en de beantwoording van de vraag in hoeverre het sociaal-economische karakter van de stad een verandering had ondergaan. Van deze hoofdvragen laten zich een aantal subvragen afleiden bij voorbeeld het probleem of er een verband kan worden gelegd tussen de op- of neergang van de stad en de sociaal-economische ontwikkelingen binnen de verschillende geloofsgroepen. Men zou zich bijvoorbeeld kunnen indenken, dat de emancipatie van de joden of katholieken gevolgen heeft gehad voor de welvaart van de stad. Ook kunnen we de vraag stellen, of de veranderingen die de stad in de tweede helft van de achttiende eeuw doormaakte zichtbaar zijn in het ruimtelijk beeld, door nieuwbouw of afbraak. Hoe we die vragen moeten beantwoorden is in dit stadium nog moeilijk te zeggen. De welvaart onder de inwoners kan uit een aantal factoren worden afgeleid. Zoals het feit of de bewoners van een huis ook de eigenaars ervan zijn. Veelzeggend is ook de bewoningsdichtheid per huis. De betere stand pleegt nu eenmaal over meer woonruimte per persoon te beschikken dan zij die het minder breed hebben. Ook het bezit van meerdere huizen is een aanduiding evenals het beroep. Niet ieder beroep verleende dezelfde inkomsten, hetgeen is af te lezen uit de voor de patentbelasting betaalde bedragen. De tarieven daarvoor waren gebaseerd op de economische waarde van het beroep of bedrijf. De verandering van economisch karakter van de stad kan afgelezen worden uit het voorkomen van bepaalde bedrijven en beroepen. Zo kan de aanwezigheid van scheepshellingen, touwslagers en houtzagerijen wijzen op een nog niet verdwenen scheepsbouw, maar een hoog aantal kleine middenstandsbedrijven op een overwegend verzorgende functie. In dit verband moet ook een sociaal-economisch beeld van de verschillende stadswijken geschetst worden. Dat gebeurt door frequentie per wijk van de verschillende soorten beroepen en bedrijven aan te geven, door na te gaan, of zij een relatief hoog percentage minder welgestelden herbergen, ook of ze een hoger dan normaal afbraakpercentage laten zien. Daarna zal getracht moeten worden de oorzaken van het sociaal-economisch aanzien van de wijk te vinden door bijvoorbeeld een verband te zoeken tussen achteruitgang en een verdwenen functie in het voormalige havenbedrijf.

### Bronnen

Na de vraagstelling nu de bronnen. De twee belangrijkste zijn het patentregister<sup>6)</sup> en het verpondingskohier<sup>7)</sup>. Het patentregister is een lijst van personen die het patentrecht betaald hadden, een belasting verschuldigd voor het uitvoeren van een beroep of bedrijf. Hiermee is ook direct de beperking van deze bron aangegeven. We



vinden er geen werklozen in. De patentwet, die het patentstelsel regelde, was het idee van de toenmalige minister van financiën, Gogel, die hiermee de basis aan het gilde-systeem wilde ontnemen. Voortaan was niet langer het lidmaatschap van een gilde nodig voor het uitoefenen van een ambacht. Men kon volstaan met het betalen van een belasting. De gedachte lag in de lijn van de ideeën van de hervormers uit de Franse Revolutie: gelijkheid van ieder voor de wet. Voor Hoorn zijn de registers — eigenlijk de staten waarin de betreffende ambtenaar verantwoording aflegt voor de geïnde gelden — aanwezig over de jaren 1806 tot 1812. Het register voor 1806 geeft de naam en het adres van de betrokkene, het door hem uitgeoefende beroep of bedrijf en de voor het verkrijgen van het patent verschuldigde kosten. Het adres wordt gegeven in de vorm van een wijknummer en een huisnummer. De stad was in die tijd administratief in 19 wijken ingedeeld. Het verpondingskohier is een ten bate van de grondbelasting opgemaakte lijst van bebouwde eigendommen in de stad. Deze lijst, feitelijk een herziening van de oudere uit het midden van de achttiende eeuw, vormt een onderdeel van de belastinghervorming van de hiervoor genoemde minister Gogel. We vinden er het adres van het betrokken pand en de naam van de eigenaar evenals het verschuldigde belastingbedrag. Het adres bestaat weer uit een wijkaanduiding, hier in de vorm van een letter, en een huisnummer. Wijk- en huisnummering van de beide registers lopen parallel. Om tot een beantwoording van de gestelde vragen te komen is het nodig incidenteel nog andere bronnen te raadplegen, met name de doop-, trouw- en begrafenisregisters van de diverse kerkgenootschappen en het kadastraal archief. In dit laatste, dat vanaf 1830 is aangelegd, vinden we de hulpmiddelen voor een plaatsbepaling van de grondeigendommen op de kaart van Hoorn.

### Methode

Nadat de vragen zijn gesteld en de bronnen genoemd, kunnen we de richtlijnen aangeven waarlangs we een oplossing voor de gestelde problemen moeten zien te vinden. Het best kan het onderzoek in een aantal fasen worden gesplitst.

1. Het aanleggen van een kaartsysteem met een kaart per pand. Hierop worden de namen van de bewoners aangegeven en hun beroep en/of bedrijf vermeld.
2. Met hulp van de doop-, trouw- en begraafboeken wordt de gezinssamenstelling bepaald, evenals de godsdienstige gezindheid en eventueel een herkomst van buiten de stad.
3. Vanuit het verpondingskohier wordt de eigenaar van het betreffende pand genoteerd en de relatieve waarde van het huis.
4. Aan de hand van de kadastrale gegevens uit 1830 wordt de ligging van het pand op de kaart van Hoorn aangegeven.
5. Door vergelijking van de gegevens uit het verpondingskohier van 1806 met die uit het kadaster van 1830 kan getracht worden na te gaan welke panden in deze periode zijn afgebroken. De problemen bij dit onderzoek mogen niet onderschat worden, vooral niet na fase 2. Hoewel de nummering in het patentregister parallel loopt aan die in het verpondingskohier kunnen ze niet volledig naast elkaar gebruikt worden, omdat ze verschillende soorten eenheden beschrijven. Adressen in het ene voorkomend kunnen in het ander ontbreken en omgekeerd. De verbinding tussen de percelen in het verpondingskohier en de overeenkomstige

op de kadastrale kaart van 1830 is vaak moeilijk te leggen door afbraak, verandering van eigenaar en dergelijke. Een aantal problemen zal beslist onoplosbaar blijven. Het gaat erom deze blinde vlekken bij de uitwerking binnen een aanvaardbaar minimum te houden.

### Realisering

Een onderzoek als het onderhavige kan het beste in gedeelten worden uitgevoerd. Elk deel zou kunnen samenvallen met een in de vorige paragraaf genoemde fase. Aan het eind van zo'n fase zouden de voorlopige resultaten bij voorbeeld in een artikel in dit kwartaalblad kunnen worden gepubliceerd. Zo zou men aan het eind van de eerste fase al een overzicht kunnen geven van de in Hoorn in 1806 uitgeoefende beroepen en bedrijven en de verdeling daarvan over de verschillende stadswijken. Een dergelijke werkwijze heeft het voordeel dat de deelnemers al vrij snel het resultaat van hun zoekwerk onder ogen krijgen. Niets werkt zo ontmoedigend, als het steeds maar verzamelen van gegevens die voor meestal vrij lange tijd in een bureaula verdwijnen. Een samenvatting van alle onderzoeksresultaten zou in een afzonderlijke publikatie kunnen plaatsvinden waarbij een belangrijke plaats zou moeten worden ingeruimd aan de verklarende plattegronden.

De uitvoering van het geheel vraagt veel man- of vrouwen. Ik stel daarom voor dit onderzoek aan te vatten met een aantal geïnteresseerde leden van „Oud Hoorn“. Het zou een herleving betekenen van de oude archiefwerkgroep.

Ik verzoek de leden die belangstelling voor deelname aan het hiervoor beschreven onderzoek dit schriftelijk aan mij door te geven. Adres:

H. W. Saaltink, Italiaanse Zeedijk 26, 1621 AH HOORN.

U moet zich er wel van bewust zijn, dat deelname alleen zin heeft indien u in staat bent minstens gedurende een half jaar een avond per week voor het onderzoek vrij te kunnen maken. Mochten zich voldoende gegadigden opgeven, dan zullen de deelnemers van de verdere voortgang op de hoogte worden gesteld. Indien het onderzoek onverhoopt niet mocht doorgaan, dan zullen allen die zich hebben aangemeld daarvan op de hoogte worden gesteld. Bij een te groot aantal deelnemers zullen ook degenen die we dan moeten teleurstellen daarvan bericht ontvangen. Voorrang zal worden gegeven aan degenen die reeds eerder aan het werk van de archiefwerkgroep hebben deelgenomen. Verder beslist het tijdstip van aanmelding.

Als U meedoet stelt U „Oud Hoorn“ in de gelegenheid geschiedenis te maken.

1) *Onder regenten. Een onderzoek naar de elite in drie Hollandse steden in de eerste helft van de achttiende eeuw.* (Door) Joop de Jong, Luc Kooijmans e.a. Doct. scriptie, Univ. v. Utr. 1979.

2) *Onstenk (Jan), Zes eeuwen in 't Ghesthuus.* Hoorn 1983.

3) *De Zuiderzeesteden.* Amsterdam 1985.

4) *Broeders sluit U aan.* Amsterdam-Dieren 1985.

5) *Meesterwerken in zilver (Tent. cat. met inl. door) K. A. Citroen e.a. Lochem-Amsterdam 1984. Blz. 12.*

6) *Patentregister der stad Hoorn over 1806-1812.* Arch. dienst Inv. Gonnet bergnr. 1801-1806.

7) *Kohier der verponding over de stad Hoorn en banne van dien. Tussen 1806 en 1810.* Inv. Gonnet bergnr. 1351.

# Verslag van de ledenvergadering

Op dinsdag 7 mei 1985 om 20 uur in het restaurant van de Parkschouwburg

**Aanwezig de bestuursleden Baltus (voorzitter), Mw. Millenaar (secr.), Van der Waal (penningmeester), Boezaard, Mw. Schouwink, Saaltink.**

**Afwezig met kennisgeving: de heren Hoogeveen (secr), De Graaf en Hangelbroek.**

**Circa 65 leden.**

**Bericht van afwezigheid wordt ontvangen van Mw. Lust, Mw. N. O. Indië, en de heren Bolle, Stumpel, Kuppens en Lips.**

## 1. Opening

De voorzitter opent de vergadering en heet een ieder hartelijk welkom. Hij vertelt dat na de pauze dhr. M. Stokroos het woord zal voeren over het onderwerp: Gietijzer, zink en terra-cotta aan gebouwen.

**2. Verslag van de vergadering** van 20 november 1984 wordt goedgekeurd.

## 3. Medelingen van het bestuur

De voorzitter gaat in op de vele restauraties die momenteel gaande zijn in onze stad. Hij wijst tevens op de expositie over restauratie-ambachten in het museum. De schuld van „Oud-Hoorn” aan de firma Blokker á f 6.000,— wordt ter sprake gebracht. De firma is bereid ons deze schuld kwijt te schelden onder enkele voorwaarden, die genoemd worden.

Door handopsteken verklaren de leden akkoord te gaan met de aanvaarding van de regeling van deze schuld. Vervolgens spreekt de voorzitter over de plannen van C & A om zich in Hoorn te vestigen. Op zich is daar niets tegen, maar als er monumentale gebouwen voor opgeofferd moeten worden, gaat de vereniging op de achterste benen staan. Het bestuur van „Oud-Hoorn” zal via zijn vertegenwoordigingen in diverse gemeentelijke commissies proberen brute sloop tegen te gaan. Voor verzamelaars is er goed nieuws. Een nieuw mapje met 16 prentbriefkaarten is gereedgekomen en wordt voor f 8,— aan de man gebracht.

## 4. Jaarverslag 1984

Dit wordt in orde bevonden, onder dankzegging aan de secretaris.

**5. Financiële verantwoording** van de penningmeester over 1984.

De penningmeester doet verslag van het financiële reilen

en zeilen van de vereniging, en corrigeert enkele cijfers. Dhr. Breebaart constateert een drukfout in het ledenaantal en hij vraagt zich af waarom de huren omlaag zijn gegaan. Van der Waal zegt dat de huur nu kaal is, bovendien is de hypothecaire lening afgelost. Dhr. Breebaart vraagt zich ook af of het batig saldo niet geflatteerd is doordat de post van publikaties niet gebruikt is.

Van der Waal zegt dat het geen vertekend beeld geeft, daar de uitgaven niet zijn gedaan.

De kascommissie heeft de kas in orde bevonden, dhr. Olijve en Mw. Rutgers-Wessels worden in de nieuwe kascommissie benoemd.

## 6. Bestuurssamenstelling

Dhr. Van der Waal wordt met algemene stemmen herkozen als penningmeester.

Helaas is het dan tijd voor een afscheid. Na bijna tien jaar trouwe dienst heeft Mw. Schouwink te kennen gegeven te willen aftreden als bestuurslid. Wij hebben haar leren kennen als iemand die zich geheel inzette voor de vereniging, o.m. door de vertegenwoordiging in diverse commissies. We zullen haar missen.

Als opvolgster stelt de vergadering voor Mw. Loes Rensema-Brevet, in wie men alle vertrouwen heeft. D.m.v. handopsteken wordt Mw. Rensema gekozen. Het bestuur wenst haar een prettige tijd toe.

## 7. Rondvraag en sluiting

Dhr. Visser meldt dat het gebouw van Rijkswaterstaat voorlopig niet bezocht kan worden met de wandelingen, i.v.m. reorganisatie.

Dhr. Hellingman vraagt na hoeveel tijd van wanbetalen de leden van de lijst worden afgevoerd. Het antwoord is: na twee jaar, en na één jaar krijgt men geen blad meer. Niets meer aan de orde zijnde sluit de voorzitter de vergadering.

# Inhoudsopgave jaargang 1985

<b>Vereniging</b>		J. van der Harst, Een Latijnse tekst op een gevel in Hoorn	86
Jaarcijfers 1984-1985	12	N. G. Hauwert, „Daer sijnder op het lant die Godt met Mooses bidden”	98
Mededelingen van het bestuur „OUD-HOORN” aan de wandel	3, 27, 59, 83	N. G. Hauwert, Het Gulden Vlies	66
Verslag Ledenvergadering 7 mei 1985; E. Millenaar	107	E. E. Hemmer, Hoorn, in de twintiger- en dertiger jaren	77
Verslag van de vereniging „OUD-HOORN” over 1984; L. P. M. Hoogeveen	31	L. P. M. Hoogeveen, Burgemeesterswoningen in Hoorn, III	28
<b>Redactie</b>		R. de Knecht, De dijkdoorbraak in 1675	69
Redactioneel	39	R. de Knecht, Havenverlichting	96
<b>Andere instellingen en verenigingen</b>		R. de Knecht, De Hoornse beurtvaart, deel 1 en 2	43, 73
Stichting Stadsplan Hoorn Anno 1650	23	R. de Knecht, Pieter Jacobsz. Crabbendam	84
Kerkmeijer-de Regtstichting; een niet vervuld ideaal; A. de Graaf	51	R. de Knecht, De scheepvaart van Hoorn	87
Kerkmeijer-de Regtstichting; activiteiten 1985; A. de Graaf	85	C. Kuppers, Hoornse straatnamen	92
Uitnodiging historisch congres; H. W. Saaltink	104	H. P. Moelker, Postwagendienst Hoorn-Buiksloot	60
<b>Stadsbeeld</b>		Joh. M. Ridderikhoff, Hart van Hoorn (slot)	4
Kent u Hoorn ook zo? J. M. Baltus	19, 49, 71, 90	H. W. Saaltink, Hoorn anno 1806; wat doen we ermee	104
Stadsbeeld, restauraties, wijzigingen verval; J. M. Baltus	21, 55, 79, 100	H. W. Saaltink, Hoorn en de V.O.C.	14
De restauratie van de Noorderkerk; W. Vingerhoed	53	H. W. Saaltink, Het huis naast het collegie van hun Ed. Mogende (De geschiedenis van het pand Rode Steen 16	67
<b>Stadsgeschiedenis</b>		H. W. Saaltink, Reacties op Ridderikhoff	78
J. C. Altorffer, Herinneringen aan het vroegere Hoorn	65	H. W. Saaltink, Tentoonstelling: Van goudleer tot papierbehang	33
J. M. Baltus, Pelmolenpad; een dorp apart in de stad (deel 1)	36	J. Steendijk-Kuypers, De Franse gemeente in Hoorn (1685-1718)	40
J. M. Baltus, Schotland in Hoorn	18	J. Steendijk-Kuypers, De Franse school in Hoorn (1578-1793)	63
		F. Uiterwijk, Van fabriekswerk tot kunstambacht; Borstelfabriek „De Arend” werd Homan’s borstelfabriek	46
		F. Uiterwijk, Het kolfspel	94

